

Jaargang 13 September 2005 Nummer 3

Facta

MARKTDAG SOCIOLOGIE 2005

- 2 Feiten
- 4 Meet & greet Oost-Afrika experts : Dialoog tussen wetenschap, beleid en ontwikkelingspraktijk – Marije Schoonen
- 9 Column: Applaus – Marian Joels
- 10 De partij maakt het verschil : Extreem-rechts in Vlaanderen en Wallonië – Kurt De Wit

Marktdag Sociologie 2005

Meer dan dertig sessies, meer dan honderd papers, meer dan tweehonderd deelnemers. De vijfde editie van de Marktdag Sociologie, georganiseerd door de Vlaamse Vereniging voor Sociologie en de Nederlandse Sociologische Vereniging in samenwerking met de Vrije Universiteit Brussel, was in aantallen een schot in de roos..

18

- 13 Column: Wilde wetenschap – Patrick Stouthuysen
- 14 Portret: Statusconsumptie en armoede : Renovatie van de behoeftepiramide van Maslow – Luuk van Kempen
- 16 Als kwantitatief landenvergelijkend onderzoek het antwoord is, kan iemand dan de vraag herhalen? – David Hollanders
- 18 Marktdag Sociologie 2005 – Kurt De Wit; foto's Rien van der Leeden

Rechtssociologie en solidariteit

24

Rob Schwitters werkt sinds kort als UHD rechtssociologie bij de rechtenfaculteit van de UvA. Olaf Tans en Roland Pierik spraken met hem: 'Van het recht wordt in toenemende mate verwacht een oplossing te bieden voor sociale problemen, maar tegelijkertijd is er het groeiende besef dat juridisering veel onwenselijke effecten met zich mee brengt. In dat spanningsveld kan de rechtssociologie haar waarde bewijzen.'

- 21 Column: De reünie – Henk de Vos
- 22 Personalia
- 23 Gesignaleerd – René Gabriëls
- 24 Veranderende solidariteit : In gesprek met rechtssocioloog Rob Schwitters – Olaf Tans en Roland Pierik

13e jaargang, nr. 3, september 2005

Facta – sociaal-wetenschappelijk magazine is een uitgave van SISWO/Social Policy Research.

Facta verschijnt in 2005 vier keer.

Redactie

Plantage Muidergracht 4, 1018 TV Amsterdam, tel. 020 5270663, fax 020 6229430, e-mail: facta@siswo.uva.nl

Voor België: Kurt De Wit, tel. 016 323207,

e-mail: Kurt.DeWit@dowb.kuleuven.be

Hoofdredactie: Henk Jansen. Redactiesecretariaat: Marja Harms

Redactie: Michiel Beker, Talja Blokland, Marlies Eijnsink, Esther van der Meer, Jan Nekkers, Sue-Yen Tjong Tjin Tai, Kurt De Wit

Medewerkers

René Gabriëls, Andries Hoogerwerf, Edith de Leeuw, Dick Pels, Patrick Stouthuysen, Henk de Vos, Liesbet van Zoonen

Fotografie

Rien van der Leeden; Carla Schoo, Martine Sprangers

Desktop Publishing

Peter de Kroon, Annette van de Sluis

10

Extreem-rechts

Hilde Coffé maakte van haar proefschrift een leesbaar boek: 'Extreem-rechts in Vlaanderen en Wallonië : het verschil'. Ze beantwoordt daarin de vraag hoe het kan dat in België twee extreem-rechtse partijen bestaan, één in Vlaanderen en één in Wallonië, maar dat alleen die in Vlaanderen echt succes heeft. Niet de kiezer, maar de partij blijkt het verschil te maken.

Oost-Afrika

De expertise is er. Maar deze is verdeeld. Waar het aan ontbreekt is synergie en samenwerking. We moeten onze kennis samenbrengen en zien te bundelen', aldus hoogleraar sociale geografie Ton Dietz in zijn openingsrede op de Oost-Afrika dag. Wetenschappers, beleidsmakers en ontwikkelingswerkers die actief zijn in Kenia, Tanzania en Oeganda kwamen bijeen om ervaringen uit te wisselen en hun activiteiten beter op elkaar af te stemmen. Het was de eerste van een reeks regionale bijeenkomsten geïnitieerd door het Dutch Development Policy Review Network (DPRN).

4

- 28 Portret: Voorwaarden voor grootschalige institutionele en economische hervormingen – Bruno Merlevede
- 30 Gerichte hantering van de bestuurlijke peilstok – J.H.W. Oostendorp en J.H. Roos
- 33 Gesignaleerd – Martijn Wit
- 34 Portret: Zoektocht naar sociaal kapitaal – Martin van der Gaag
- 36 Agenda

Foto omslag: Rien van der Leeden

Druk, vormgeving en administratie

Koninklijke Van Gorcum, Postbus 43, 9400 AA Assen
tel. 0592 379555, fax 0592-379552, e-mail: facta@vangorcum.nl
website: <http://www.vangorcum.nl>

Abonnementen:

SISWO-relaties	€31,25
Particulier	€37,80
Instellingen	€62,50
Studenten/aio	€24,60
Collectieve afname	€21,25

Advertenties:

1/1 pagina	€340,00
1/2 pagina	€180,00
1/4 pagina	€110,00
bijsluiten folder in overleg	

ISSN 0928-5350 – Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Advertenties

SISWO / Facta, telefoon 020 5270663

Facta website: <http://www.maatschappijwetenschappen.nl>

SISWO
Social Policy Research

Opheffing SISWO

Het bestuur van SISWO/Social Policy Research heeft besloten het instituut op te heffen. De opheffingsreorganisatie is op 1 juli van start gegaan. Drs. K. Piena is door het College van Bestuur van de Universiteit van Amsterdam als vereffenaar benoemd.

Christiaan Huygens Wetenschapsprijs 2005

Op 27 oktober a.s. zal dr. Jeroen van de Ven (Huissen, 1975) in Voorburg uit handen van de minister van OCW de Christiaan Huygens Wetenschapsprijs 2005 ontvangen voor zijn dissertatie *Psychological Sentiments and Economic Behaviour* (UvT, 10 oktober 2003; promotor: prof.dr. Theo van de Klundert; pdf-bestand op internet: <http://arno.uvt.nl/show.cgi?fid=4740>). In zijn proefschrift verwerkte hij resultaten van onderzoek uit de psychologie en experimentele economie in economische modellen. Worden economische modellen uitgebreid met

ideeën uit de psychologie, dan kan een betere verklaring worden gegeven voor veel gedrag dat afwijkt van de standaard economische modellen. Van de Ven studeerde aan de Universiteit van Tilburg af als econoom, met een specialisatie in micro- en macro-economie. Zijn promotieonderzoek voerde hij uit bij Center en aan de Universiteit van Toulouse. Na enige tijd gewerkt te hebben bij het Centraal Planbureau is hij thans als universitair docent verbonden aan de Universiteit Utrecht (Utrecht School of Economics). De Christiaan Huygens Prijs is in 1998 ingesteld en bestaat uit een bedrag van 10.000 euro, een oorkonde en een bronzen beeld van Christiaan Huygens.

Johannes Cornelis Ruigrok Prijs 2005

De Johannes Cornelis Ruigrok Prijs 2005 is op 2 juni 2005 uitgereikt aan Dr. Stefan Stremersch voor zijn proefschrift *Essays on Marketing Strategy in Technology-Intensive Markets* (KUB, 7 december 2001) en zijn verdere publicaties. Aan de prijs is een geldbedrag van 12.000 euro verbonden. De prijs is ingesteld door de J.C. Ruigrok Stichting te Haarlem als aanmoedigingsprijs voor onderzoekers die in het jaar van toekenning niet langer dan vijf jaar zijn gepromoveerd en oorspronkelijk

onderzoek hebben verricht op het gebied van de maatschappijwetenschappen. Jaarlijks wordt de prijs uitgereikt door de Koninklijke Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen.

Tweede Res Publicaprijs

Op het politicologenetmaal van 19-20 mei werd de allereerste Res Publicaprijs voor een eindverhandeling politieke wetenschappen toegekend aan Silvia Erzeel, studente aan de Vrije Universiteit Brussel, voor haar studie over *Politieke participatie van vrouwen en islamitisch fundamentalisme in postrevolutionair Iran* (promotor prof. dr. Petra Meier). De tweede Res Publicaprijs zal worden uitgereikt tijdens het politicologenetmaal van 2006. Deze prijs staat open voor eindverhandelingen van het academiejaar 2004-2005. Deadline voor inzendingen is 15 november 2005. Informatie: <http://www.respublica.be>.

Essaywedstrijd Open innovatie

De Adviesraad voor Wetenschap en Technologiebeleid (AWT) is van plan een advies uit te brengen over Open Innovatie. In het kader daarvan organiseert de raad een essaywedstrijd. Schrijf een essay van maximaal 2500 woorden en win de hoofdprijs van 2500 euro en publicatie in een essaybundel. Uiterste inzenddatum: 30 oktober 2005. Meer informatie over deze essaywedstrijd en het wedstrijdreglement zijn te vinden op de website van de AWT: <http://www.awt.nl> of bij stafmedewerkster Babs van den Bergh, tel. 070 3110920.

AIID/World Bank Award

Op 23 mei 2005 ontving dr. Marleen Dekker (VU, Algemene en Ontwikkelingseconomie) de AIID/World Bank Award voor het beste Nederlandse proefschrift van 2004 op het gebied van

internationale ontwikkelingsstudies. Haar proefschrift *Risk, Resettlement and Relations: Social Security in Rural Zimbabwe* (VU, 11 maart 2004) behandelt de inkomenssituatie van kleine boeren in Zimbabwe en de rol van sociale netwerken.

Victorine van Schaickprijs

Het bestuur van het Victorine van Schaick Fonds NVB bekroont jaarlijks één of meer publicaties op het terrein van bibliotheek en informatie. Nieuwe inzendingen zijn welkom vóór 1 oktober a.s. Informatie: <http://www.nvbonline.nl/nvbnieuwsbrief/zoom.php?id=139>

INTERVICT

De Faculteit der Rechtsgeleerdheid en de Faculteit der Sociale Wetenschappen van de Universiteit van Tilburg hebben gezamenlijk een internationaal en multidisciplinair onderzoeksinstituut voor victimologie INTERVICT (International Victimology Institute Tilburg) opgericht. Victimologie is het vakgebied dat zich bezig houdt met de rechten van slachtoffers en de maatschappelijke en psychologische aspecten van slachtofferschap. Drie vooraanstaande Nederlandse victimologen (Marc Groenhuijsen - wetenschappelijk directeur, Frans

Willem Winkel en Jan van Dijk) bundelen hierin hun onderzoekskrachten. Met het eerste onderzoek en de inrichting van het instituut is intussen een start gemaakt; in januari 2006 zullen tenminste dertig mensen aan INTERVICT verbonden zijn. Website: <http://www.tilburguniversity.nl/intervict/>

STIP-toekenningen

In het Stedelijk Innovatieprogramma (STIP), het kennis- en onderzoeksprogramma van het Kenniscentrum Grote Steden en de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek, zijn acht nieuwe projecten geselecteerd waaraan een onderzoeksbudget is toegekend. Het betreft onderzoek op de thema's 'Stedelijk burgerschap' en 'Stedelijke ontwikkeling als coproductie'. Voor de acht onderzoeken is 1,7 miljoen euro beschikbaar.

- Stedelijk burgerschap

* Transnationalisme en stedelijk burgerschap. Projectleider: prof. dr. G.B.M. Engbersen, Erasmus Universiteit Rotterdam.

* Vitaal burgerschap als stedelijke vernieuwingsimpuls. Projectleider: prof. dr. F. Hendriks, Universiteit van Tilburg.

* Stedelijk burgerbestuur als bestuurlijk arrangement. Projectleider: dr. D.C. Wagenaar, Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving.

* Burgerschap in lichte gemeenschappen. Projectleider: prof. dr. W.G.J. Duyvendak, Universiteit van Amsterdam.

- Stedelijke ontwikkeling als coproductie

* Met of zonder middenveld? De rol van sociale infrastructuur bij processen van coproductie. Projectleider: dr. R. Torenvlied, Universiteit Utrecht.

* Regionale ontwikkelingsprojecten: visies, projecten, coproducties. Projectleider: prof. dr. ir. B. de Meulder, Technische Universiteit Eindhoven.

* Regionaal ontwikkelen en uitruilen als publiek-publieke coproductie. Projectleider: prof. dr. W.G.M. Salet, Universiteit van Amsterdam.

* Stedelijke netwerken: structurering en procesmanagement. Projectleider: prof. dr. S.A.H. Denters, Universiteit Twente.

Vidi-toekenningen 2005

De Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) heeft in juli 79 jonge, excellente wetenschappers een zogeheten Vidi-subsidie toegekend. Elke onderzoeker krijgt in totaal maximaal 600.000 euro. Hiermee kan de wetenschapper vijf jaar lang een eigen onderzoekslijn ontwikkelen. In totaal schreven 307 onderzoekers een onderzoeksplan. Van de gehonoreerde onderzoekers is dertig procent vrouw. NWO betaalt bijna zeventig procent van elke subsidie. De universiteit of het instituut draagt ruim dertig procent bij. Alles bij elkaar gaat het om circa 47 miljoen euro. Dit jaar koppelt NWO voor het eerst de Aspasia-premie aan de Vidi-toekenningen. Universiteiten ontvangen de premie als ze vrouwelijke Vidi-laureaten, die nog geen hoofddocent zijn, binnen een jaar tot universitair hoofddocent bevorderen. Er zijn dit jaar 15 premies beschikbaar van 100.000 euro. Op deze wijze wordt geprobeerd de positie van zeer getalenteerde vrouwelijke wetenschappers te verbeteren en de getalsmatige ongelijkheid tussen mannen en vrouwen op hogere universitaire posities te verminderen.

Vidi-toekenningen 2005 op het gebied van de gedrags- en maatschappijwetenschappen en aanverwante gebieden:

- Dr. S.M. (Susan) Bögels (v) 25-11-1960, UvA - De rol van de vader

bij de ontwikkeling van sociale fobieën

- Dr. E.R. (Ewald) Engelen (m) 15-01-1963, UvA - Waar is de handel gebleven?

- Dr. C. (Catrin) Finkenauer (v) 24-03-1965, VU - Hoe goed voorspellen we onze relatiepartners?

- Dr. O.C. (Oscar) Gelderblom (m) 17-06-1971, UU - Investeren in de Gouden Eeuw

- Dr. mr. J.H. (Janneke) Gerards (v) 12-01-1976, UL - Grondrechten en de rechter

- Dr. J.B. (Jan-Bart) Gewald (m) 03-10-1963, UL - Mens en machine in Afrika

- Dr. I. (Inge) Geyskens (v) 31-07-1970, UvT - Huismerken aan de macht?

- Dr. C.J.I.M. (Kène) Henkens (m) 30-07-1960, NIDI-KNAW - Pensioenering als proces

- Dr. ir. D.J.M. (Thea) Hilhorst (v) 28-09-1961, WUR - Humanitaire hulp onder vuur!

- Dr. H.M. (Hilde) Huizenga (v) 25-09-1965, UvA - Nieuwe statistische methoden voor hersenonderzoek

- Dr. E. (Etienne) de Klerk (m) 24-12-1968, UvT - Wiskundige technieken voor optimalisering

- Dr. A. (Ariana) Need (v) 22-03-1969, RU - Zwangerschap, geboorte en morele dilemma's

- Dr. S. (Sander) Nieuwenhuis (m) 27-08-1973, VU - Alarmsysteem in de menselijke hersenen

- Dr. ir. M.C.M. (Monique) Nuijten (v) 13-04-1961, WUR - De inrichting van 'ruimte' in Braziliaanse sloppenwijken

- Dr. D. (Danielle) Posthuma (v) 17-01-1972, VU - Het samenspel van genen en omgeving

- Dr. J.L. (Jeroen) Salman (m) 17-04-1961, UU - Het nieuws op straat

- Dr. G.K. (Göran) Sluiter (m) 30-12-1970, UvA - Naar een beter internationaal strafproces

- Dr. ir. F.O.O. (Florian) Wagener (m) 16-08-1970, UvA - De gevoeligheden van vervuiling

Meer informatie: <http://www.nwo.nl/vernieuwingsimpuls>

STEM - Evaluatie milieuwetgeving

De evaluatie van milieuwetgeving is in de periode 2000-2003 verricht door de Evaluatiecommissie Wet Milieubeheer (EWCM). Als vervolg hierop is aan STEM opdracht verleend deze evaluaties in de periode van 1 januari 2005 tot en met 31 december 2008 te continueren. STEM staat daarbij voor "Structurele Evaluatie Milieuwetgeving", en is samengesteld uit een consortium dat bestaat uit: Centrum voor Milieurecht (CvM-UvA; wetenschappelijke coördinatie; Maastrichts Europees instituut voor Transnationaal Rechtswetenschappelijk Onderzoek (METRO-UM); Instituut voor Milieuvraagstukken (IVM-VU); en ARCADIS (projectmanagement en -secretariaat). De komende periode zullen meerdere evaluatieonderzoeken worden gerapporteerd. Nadere informatie en nieuwsbrief over het project kunt u vinden op internet via <http://www.evaluatiemilieuwetgeving.nl>

Meet & greet Oost-

Dialogo tussen wetenschap, 1

Marije Schoonen

Terwijl de droge hitte de groene vlakte voor het Poortgebouw in Leiden langzaam doet verkleuren, druppelen de genodigden het gebouw binnen. Het is woensdag 22 juni en Oost-Afrikadag: de eerste van een reeks regionale bijeenkomsten geïnitieerd door het Dutch Development Policy Review Network (DPRN). Wetenschappers, beleidsmakers en ontwikkelingswerkers die actief zijn in Kenia, Tanzania en Oeganda komen vandaag bijeen om ervaringen uit te wisselen en hun activiteiten beter op elkaar af te stemmen. Vooral aan dat laatste schijnt het te schorten. Reden voor het Ministerie van Buitenlandse Zaken om een serie expertisebijeenkomsten te subsidiëren. Het DPRN organiseert de bijeenkomsten steeds in samenwerking met een gastorganisatie, een specialist op het gebied van de betreffende regio. In dit geval is dat het Afrika Studie Centrum in Leiden.

Speeddating

'De expertise is er. Maar deze is verdeeld. Waar het aan ontbreekt is synergie en samenwerking. We moeten onze kennis samenbrengen en zien te bundelen', aldus hoogleraar sociale geografie Ton Dietz in zijn openingsrede. Dietz is dagvoorzitter en medeoprichter van het DPRN. Hij zet voor de aanwezigen nog eens op een rij wat de organisatie zich als taak heeft gesteld: 'Behalve deze regionale bijeenkomsten organiseert het DPRN thematische debatten, zoals over de milleniumdoelstellingen.¹ Daarnaast is het onze bedoeling om een soort Gouden Gids samen te stellen van de ontwikkelingssector. Deze informatie zal worden verzameld op de website *global-connections.nl*, in feite een zoekmachine voor het vinden van alles op het gebied van ontwikkelingssamenwerking'. Vooralsnog heeft de organisatie zijn handen vol aan het nader tot elkaar brengen van de kleine honderd specialisten van vandaag. Mirjam Ukpabi van het Afrika Studie Centrum introduceert daartoe het volgende onderdeel van de dag: het *speeddating* ('Wie wil weten welk gezicht bij al jaren bekende namen hoort, mag dit niet missen!' - aldus de vooraankondiging). Ukpabi: 'Het belangrijkste wat je moet weten is wie je zélf bent. De rest volgt vanzelf', waarna ze de regels uitlegt van dit ontmoetingsritueel. Alle deelnemers zijn ingedeeld in een van de volgende groepen: onderzoekers (oranje), beleidsmedewerkers (groen), ontwikkelingsorganisaties (geel) en de - zeg maar - niet zo gemakkelijk plaatsbaren (blauw). De congresruimte is verdeeld in vier territoria die horen bij de kleuren van de

deelnemers. Diegene die 'gevraagd wordt' blijft op zijn terrein (Zuid) en degene die een interessante *date* probeert te regelen, trekt er op uit (Noord). Het luiden van de bel met klepel (eigenhandig bediend door Ukpabi) geeft aan wanneer de rollen worden omgedraaid. Deelnemers die van tevoren hadden aangegeven een bepaald iemand graag te spreken, vinden snel hun weg. Anderen lopen zoekend rond of verklaren zichzelf 'vogelvrij'. Het is al met al een goede methode om elkaar spelenderwijs te benaderen en een heerlijk excuus voor het ongegeneerd turen naar naambadges.

Trends

Journalist en onderzoeker Jos van Beurden introduceert vervolgens de presentatie van economisch geograaf Deborah Bryceson (duo-presentator Peter Vermaas moest wegens malaria verstek laten gaan). Het betreft een lezing over de actuele situatie in Oost-Afrika, gevolgd door een plenaire discussie. De discussie moet, aldus Van Beurden, gaan over trends en perspectieven in de regio, met de nadruk op dialoog. Hij benadrukt nog maar eens dat het vandaag de bedoeling is om écht met elkaar te praten, om zo een dialoog te bewerkstelligen tussen wetenschap, beleid en ontwikkelingspraktijk. Bryceson geeft aan de hand van heldere sheets een korte uiteenzetting over Kenia, Tanzania en Oeganda. 'De vraag om toekomstige trends aan te stippen, wees ik van de hand. De veranderingen in deze regio gaan zo snel. Wie had bijvoorbeeld twintig jaar geleden de invloed van HIV en aids kunnen voorzien?', aldus Bryceson. Ze schetst een ontwikkeling van het optimisme van de post-koloniale jaren, via de economische crises van de jaren zeventig tot aan de niet zo rooskleurige ontwikkelingen van toenemende inkomensdifferentiatie (Tanzania), afname van economische importantie (Kenia) en militaire instabiliteit (Oeganda). Verder wijst ze op belangrijke trends, zoals de sterke toename van mobiele telefonie (van essentieel belang voor de tot nu toe haperende informatiestroom) en de dynamiek van de informele sector (met de grote uitdaging voor de regering om hieruit inkomsten te genereren). De presentatie wordt beëindigd met een vraag aan het publiek: wat is met het oog op de krimpende agrarische sector een levensvatbaar economisch alternatief voor de drie Afrikaanse landen? Hierop wordt gereageerd met de relativerende opmerking dat de landbouw nog altijd de belangrijkste broodwinning is voor het merendeel van de inwoners. Het is tekenend voor de discussie die volgt: de deskundigen maken vooral voetnoten

-Afrika experts

, beleid en ontwikkelingspraktijk

Mirjam Ukpabi

en aanvullingen op elkaars ervaringen en standpunten. Een echte confrontatie blijft uit, hoezeer Van Beurden ook tracht om de discussie tussen beleidsmakers en onderzoekers aan te zwengelen.

Er ontspint zich na enig aftasten wel een inhoudelijk gesprek tussen betrokken experts. Een spreker uit zijn grote zorgen over de situatie in Noord-Oeganda en wijst op het gevaar van de ontwrichtende guerrillaoorlog. Meerdere sprekers wijzen op het belang van een goede infrastructuur: 'Het probleem zit hem niet in de productie, maar in het krijgen van het juiste spul op de goede plek'. Verder gaat het tijdens de discussie onder andere over het al of niet afschaffen van kunstmest-subsidies en het betrekken van lokale expertise bij ontwikkelingsprojecten. Er volgen een paar aardige voorbeelden van geslaagde initiatieven, zoals de export van Tanzaniaanse henna en kangaas (kleurige omslagdoeken) naar Finland. Een medewerker van Buitenlandse Zaken richt zich tot de mensen met ervaring ter plekke en vraagt waar nou het beste in geïn-

vesteerd kan worden. Is dat de landbouw of stedelijke ontwikkeling? Hierop is geen eenduidig antwoord, maar volgen enkele voorzichtige uiteenzettingen. Tot slot suggereert Dietz, die inmiddels heeft plaatsgenomen onder de toehoorders, dat het uiteindelijk allemaal draait om de dynamiek. We zouden volgens Dietz meer moeten weten van de verrijking van voormalig arme mensen ('want die zijn er ook').

Soko

Met deze laatste opmerking van Dietz als nadenkertje wachten de aanwezigen tot de onheilsPELLende sheet *Toekomst?* plaats heeft gemaakt voor het beeldmateriaal van de introductie van regiocoördinator Mirjam Ros-Tonen op de te lanceren website. Het initiatief is geënt op het voorbeeld van Connecting-Africa van het Afrika Studie Centrum, een site die nu nog gericht is op wetenschappers, maar die dankzij het DPRN wordt

v.l.n.r. Mirjam Ukpabi, André Leliveld, Ton Dietz

uitgebreid met niet-wetenschappelijke expertise. Op *global-connections.nl* wordt ontwikkelingsexpertise van overal ter wereld bijeengebracht. De website moet een zoekfaciliteit worden, waarop gezocht kan worden op naam van onderzoekers, thematische expertise, geografische expertise, organisaties en publicaties. De webmasters, die met ringbaardjes en zwarte blouses al opvielen temidden van het gezelschap, geven een *sneakpreview* van de site, 'een paraplu-model, aangegeven door middel van een accolade in de vormgeving'. Hiermee is een einde gekomen aan het ochtendprogramma en begeven de aanwezigen zich naar de Oost-Afrikaanse markt (*soko*) in de kantine, waar Nederlandse broodjes naast zoete koekjes liggen te wachten. Op met bonte doeken bedekte tafels presenteren onder andere het Hivos, het NCIV, Kali Mata Ki Jai! (Vrouwen voor vrouwen in Tanzania) en Plan Nederland ('Plan werkt aan de bescherming van kinderen wereldwijd') hun boekjes en folders. Deze worden met interesse bekeken, maar het valt vooral op dat het ijs tussen de deelnemers lijkt te zijn gebroken. Iedereen schiet elkaar aan als tijdens een sessie *speeddating* voor gevorderden. Dat belooft veel goeds voor de middag, waarin themadiscussies op het programma staan naar aanleiding van een inspectierapport over Nederlandse hulp aan Tanzania en over kwesties rondom landrechten in de regio.

Twee weken later evalueer ik de Oost-Afrikadag met Ton Dietz in zijn werkkamer aan de Nieuwe Prinsengracht in Amsterdam. Afrika en armoedebestrijding staan die dagen volop in het nieuws. Het is de vooravond van de top van de G8, de grote

industrielanden. Ontwikkelingshulp aan Afrika is een van de belangrijkste agendapunten. In juni werd reeds bekend dat de G8 een schuld van 40 miljard dollar kwijtschelden aan achttien van de allerarmste landen in Afrika en Latijns-Amerika. In september wordt bovendien de eerste balans opgemaakt van het verwezenlijken van de millenniumdoelstellingen.

Was de Oost-Afrikadag een succes?

'Ja. We zijn heel tevreden dat we het voor elkaar hebben gekregen en dat er zoveel belangstelling was. Er zijn wel dingen voor verbetering vatbaar. Een volgende keer willen we aan de hand van korte kenschetsen van Nederlandse betrokkenen van tevoren helder krijgen wat voor expertise er is met betrekking tot de regio. Zo kunnen we ervoor zorgen dat we in onze inleidingen een breder palet van zaken neerleggen. Verder willen we in de toekomst proberen de ambassades erbij te betrekken, zowel de Nederlandse ambassades in de betreffende landen, als de ambassades van de landen hier en in Brussel.

Je liet je tijdens de zaaldiscussie ontvallen dat je van de economische cijfers in het verhaal van Bryceson geen woord gelooft. Kun je die opmerking toelichten?

Voor zo'n algemene schets worden macro-economische data gebruikt van het bureau voor de statistiek in die landen zelf. Ik volg al zo'n dertig jaar hoe die diensten werken en de capaciteit van de diensten die de cijfers leveren, is de afgelopen

decennia steeds slechter geworden. Verder komt mijn ongelofte voort uit een punt dat ook uit de zaal kwam, namelijk dat zo'n vijftig procent van de economie in Oost-Afrika een informele economie is. Die cijfers worden voor een belangrijk deel niet meegenomen. Het is overigens niet alleen een informele economie aan de arme kant, maar zeker ook juist een aan de kant van de kleptocraten en de machthebbers.

Moeten we in dit verband je opmerking begrijpen dat we moeten onderzoeken hoe arme mensen rijk worden?

Als je je in onderzoek beperkt tot de armen, mis je al die delen van de economie waar wel degelijk groei gerealiseerd is en waar wel degelijk mensen rijk geworden zijn. En dan zou je niet alleen moeten kijken naar die paar tycoons die hyperrijk geworden zijn, maar naar het hele proces van hoe mensen uit armoede kruipen. Dat is veel belangrijker om armoede te begrijpen dan het steeds maar weer onderzoek doen naar die armen en hoe die arm gebleven zijn. Is het bijvoorbeeld waar, zoals de Wereldbank zegt, dat onderwijs een zekere sleutel is tot de verrijking van een economie? Ik heb daar mijn twijfels over. En hoe werkt dat dan? Voor wie werkt het wel en voor wie niet? En hoe komt dat?

Ook het hele idee dat je dicht bij het politieke vuur moet zitten om rijk te worden, zou onderzocht moeten worden. Ik ken talloze voorbeelden van mensen die politiek buitengesloten zijn geweest en toch rijk zijn geworden. Ook ken ik uit mijn eigen onderzoekspraktijk in Kenia veel voorbeelden van mensen die in rap tempo kapitaal hebben geaccumuleerd door een goede combinatie van dicht bij het vuur zitten en het ont-plooien van juist illegale en niet-geregistreerde activiteiten. Onderzoek waarin je honderd van die rijk geworden mensen analyseert en cruciale momenten ziet te ontdekken waarin ze sprongen omhoog hebben gemaakt. Met de vraag welke contextvariabelen er nou voor hebben gezorgd dat ze niet even omhoog zijn geschoten en daarna weer zijn weggezaakt. Dat lijkt me spannend onderzoek.

Brown, de Britse minister van financiën, noemde de kwijschelding van de schuld van achttien van de armste landen in Afrika en Latijns-Amerika een 'historisch en betekenisvol moment'. Ben je het daar mee eens?

Als je het cynisch bekijkt, dan is het het formaliseren van iets dat eigenlijk al gaande was. Maar ik behoor niet tot die cynici. Ik vind dat de signaalwerking vele malen belangrijker is dan het directe economische effect – en reken maar dat het breed uitgemeten is in de Afrikaanse pers. Bovendien is het ook je verantwoordelijkheid nemen als donorgemeenschap. Landen zijn leningen door de strot geduwd voor projecten waarbij je van tevoren kan zeggen dat het nooit de meerwaarde oplevert die je nodig hebt om het straks terug te betalen. Een deel van die leningen zijn onzinnig geweest en ingegeven door de politiek van de koude oorlog.

Het wrange van dit alles is bovendien dat een deel van de verstrekte leningen gebruikt is voor de aanschaf van foute dingen, waarvan de winst ook op westerse bankrekeningen terecht is gekomen.

Tanzania en Oeganda kregen hun schulden wel kwijtgescholden, maar Kenia niet, omdat het zijn schulden keurig afbetaalt. Valt Kenia in dat rijtje terecht buiten de boot?

Om te beginnen zouden er wat mij betreft veel meer landen voor kwijschelding in aanmerking moeten komen. Maar ik vind dat je hoe dan ook het geld dat je kwijscheldt moet koppelen aan een taakstelling van die nieuwe overheden, die dan met een schone lei kunnen beginnen. Bij Kenia is dat pijnlijk. Van die landen is in Kenia recent de meest dramatische switch tot stand gekomen. De Keniaanse overheid wordt echter nog geconfronteerd met alle ellende die de vorige overheid (onder Moi) teweeg heeft gebracht. Kenia behoort voor mij typisch tot het rijtje landen dat je gewoon zou moeten toevoegen. Oeganda is juist een twijfelgeval. Oeganda heeft zijn overheidsbudget de laatste twintig jaar gestopt in dingen waar je op zijn zachtst gezegd niet enthousiast over kunt zijn, zoals de oorlog in het Noorden en de oorlogsinspanningen tegen de Rwandezen in Congo. Aan de andere kant is Oeganda een land waar op een heel goede manier geïnvesteerd is in gezondheidszorg en onderwijs.

Op de Oost-Afrikadag kwamen de landbouwsubsidies ter sprake. Afrikaanse boeren lijden onder de subsidies aan de boeren in de EU en de VS. Afschaffing van die subsidies staat nu ter discussie. Hoe moet dit volgens jou worden opgelost?

Wat mij betreft hardhandig. Op een termijn van tien jaar zouden er geen subsidies meer moeten worden verstrekt voor goederen die een betere natuurlijke productieplek hebben in het Zuiden. Het meest evident is dat voor suiker. Je moet het natuurlijk niet zo doen dat het massaal ten koste gaat van de inkomenspositie van de Europese boeren. Je moet daar ook iets tegenover stellen.

Bij die hele discussie vind ik wel dat er erg weinig nadruk wordt gelegd op hoe waarde tot stand komt. Het grote probleem van armoede is niet alleen een grotere toegang van de zuidelijke boeren tot de markt in Europa, maar ook de opbouw in de keten. Als je kijkt naar alle elementen in die keten, inclusief de KLM die de goederen vervoert, dan blijkt dat degene die het meeste werk doet, het minst betaald krijgen. Een voorbeeld hiervan uit eigen onderzoek zijn die mooie grote rozen die hier op het Rembrandtplein worden aangeboden aan verliefde stelletjes. Die komen allemaal uit Kenia. De arbeidsters die ze produceren, krijgen één procent van het totale ketengeld dat daarin omgaat en een groot deel is voor de KLM. Die winst gaat dus niet naar de kleine boeren om wie het gaat.

Je schrijft dat Nederland op den duur helemaal geen steun moet geven aan nationale overheden, maar dat moet overlaten aan de Wereldbank en de Europese Unie. Tegelijkertijd klinkt in je werk kritiek door op de 'Wereldbankreceptuur'. Hoe valt dat te rijmen?

Ik was vroeger een echte anti-Wereldbankfiguur. Maar ik vind dat ze de afgelopen vijf jaar veel kritiek serieus genomen hebben en een draai gemaakt hebben. Er wordt nu meer geluisterd naar *the voices of the poor* en meer gedacht in termen van structurele armoede. Verder denk ik dat Nederland er wijs aan doet om als onderdeel van de EU een eigen receptuur te ontwikkelen. Er zijn veel te veel donoren. Dat is inefficiënt. Als de EU een belangrijke onderhandelaar wordt, kun je beter met één stem spreken. Je laat je dan ook als landen onderling minder gemakkelijk tegen elkaar uitspelen. Mijs inziens zou sowieso tegen de 50 procent van de 3,5 miljard Nederlandse hulp via de civiele organisaties moeten lopen, zoals de vakbonden, de Novib, Hivos en het Rode Kruis.

Inmiddels heeft ook een thematische bijeenkomst over de millenniumdoelstellingen plaatsgevonden. Wat was het belangrijkste resultaat van die dag?

Om te beginnen hebben we een inventarisatie gemaakt van de Nederlandse expertise op het gebied van de millenniumdoelstellingen. Deze zal ter inzage komen op de website van het DPRN. Verder weten organisaties dankzij de bijeenkomst dat het nu tijd is om op te letten. Het komende half jaar gaan er namelijk cruciale beslissingen genomen worden en kan er invloed worden uitgeoefend op verschillende beleidsorganen, zoals op het WOTRO (Stichting voor het Wetenschappelijk Onderzoek van de Tropen) en het DGIS (Directoraat-Generaal Internationale Samenwerking van het Ministerie van Buitenlandse Zaken) om het DPRN-ideaal dichterbij te brengen.

Een van de bredere doelstellingen van het DPRN is het bevorderen van het contact tussen wetenschappers, beleidsmakers en ontwikkelingswerkers. Hoe zou deze samenwerking idealiter moeten verlopen?

We moeten ervoor zorgen dat er rondom centrale beleidsthema's vanzelfsprekende beïnvloedingsrituelen tot stand worden gebracht, waarbij alle betrokkenen vanuit de wetenschap en de ontwikkelingspraktijk als vanzelfsprekend met elkaar delen wat men heeft geleerd. Het kan niet zo zijn dat als de minister zegt dat HIV/Aids een van de speerpunten wordt, dat de wetenschappers die daarmee bezig zijn en heel veel ervaring in ontwikkelingslanden hebben, nooit op het ministerie komen.

Hoe kan het dat dat in Nederland niet loopt en in andere landen wel?

Het Engelse voorbeeld is in deze interessant. In Engeland hebben ze de ontwikkelingshulp zo georganiseerd dat al in een heel vroeg stadium – dan praat je over twintig jaar geleden – rondom bepaalde thema's een combinatie van wetenschappers, beleidsmensen en praktijkmensen aan de slag gaan in zogeheten denktanks. Het hele Engelse overheidsbeleid is sowieso veel beter doordoesemd van contacten van wetenschappers met de overheid, met civiele organisaties en het bedrijfsleven. In Nederland heb je dat veel te weinig. Onze organisaties zijn parallelorganisaties, die zich nooit zo druk hoefden te maken over geld. Dat is niet bevorderlijk voor het onderlinge contact.

Je zegt dat onderzoek doen alleen niet genoeg is. Wat is er meer nodig vanuit bijvoorbeeld de wetenschappelijke hoek?

Als je een onderzoeksagenda opstelt en je onderzoeksvragen serieus aanpakt, moet er op zijn minst een discussie zijn met het maatschappelijke veld dat iets aan die vragen moet hebben, zowel in Nederland als in die ontwikkelingslanden. Het bij elkaar brengen van vraag en aanbod en het op een goede manier inbedden van de vraagdefinitie vanuit het Zuiden zelf moet een ritueel worden. Verder moet het vanzelfsprekend zijn dat de kennis van wetenschappers die promoveren wordt teruggeploegd naar het beleidsveld. Ook moet ervoor worden gezorgd dat de onderzoeksresultaten terechtkomen in het maatschappelijke debat in die landen zelf en gepresenteerd worden op een manier waarop de lokale wetenschappers en scholen er wat aan hebben. Het publiceren van onderzoekssamenvattingen waarin de kern

staat van de bevindingen is in Engeland bijvoorbeeld gewoon. In een paar bladzijden een thema bij de kop pakken, te lezen voor elke deelnemer of beleidsfiguur. Het DPRN gaat zo'n initiatief ondersteunen. Dit is ook het moment om het te doen. We hebben nu twintig jaar aangeklungeld in Nederland. Novib weet bij wijze van spreken niet wat Cordaid doet en het Rode Kruis weet niet wat Novib doet. Laat staan dat ze weten wat de sociaal geograaf in Amsterdam doet. Het DPRN is ervoor om dat te doorbreken. Hiervoor moeten we blijvende instituties vormen. Het moet vanzelfsprekend zijn dat we elkaar om het jaar zien als we experts zijn op hetzelfde terrein. Het is namelijk te gek voor woorden: Nederland is een van de landen met de hoogste dichtheid aan ontwikkelingsexpertise, maar een van de landen met de slechtste synergie. Daar gaan we aan werken.

Marije Schoonen is antropoloog en tekstschrijver. Zij maakte ook de foto's bij dit artikel.

Noot

1. In 2000 stelden de lidstaten van de Verenigde Naties zich tot doel om binnen vijftien jaar de armoede in de wereld aanzienlijk terug te dringen. Ze zijn tot een manifest gekomen met acht Millennium Development Goals (MDG), oftewel millenniumdoelstellingen, waaronder het halveren van het aantal mensen dat in totale armoede leeft en het garanderen van basisonderwijs voor alle kinderen overal ter wereld. Meer informatie: <http://www.minbuza.nl> of <http://www.developmentgoals.org>

Literatuur

A.J. Dietz – Etatismen tegen beter weten in (Discussie met Roel van der Veen: Wat is er mis met Afrika?). In: *Geografie* 12 (2003) 8 (oktober) p. 31-33
Websites: <http://www.connecting-africa.net/>; <http://www.dprn.nl/>; <http://www.global-connections.nl/>

Mij lijkt het fantastisch om dat eens in je leven mee te maken: Dat je een lezing mag geven voor een onafzienbare hoeveelheid belangstellenden. Duizenden mensen die allemaal komen luisteren. Liefst moeten ze nog rijndik op de gang staan, vechtend om naar binnen te kunnen. Hoeveel wetenschappers bereiken nu eenmaal zo'n staat van roem, haast niemand toch?

Maar iedere wetenschapper, beroemd geworden of niet, houdt eens een eerste lezing en die is meestal niet voor een grote zaal vol devote toehoorders. Zo vond een van de eerste lezingen van mijn leermeester ruim veertig jaar geleden plaats in Italië. Nerveus voor de ontvangst van zijn baanbrekende ideeën reed hij 's ochtends mee in de auto van een vriend, dwars door het drukke verkeer van de Italiaanse stad. De auto's die links en rechts voorbijschoten, hielpen niet echt om ontspannen bij de congreshal aan te komen. Met zweetplekken onder de armen stapten de twee Nederlanders uiteindelijk op de parkeerplaats uit. Terwijl ze zich naar de hal spoedden, bedacht de spreker zich opeens tot zijn grote schrik dat hij zijn dia's vergeten had. Hoe moet je een verhaal van een half uur houden zonder illustraties van je resultaten? Als je een geoefende voordrachtskunstenaar bent kom je daar wel uit, maar als het een van je eerste voordrachten betreft betekent dit niets minder dan een ramp. Snel besloten ze dat de spreker de zaal in zou gaan terwijl zijn vriend zich weer in het verkeer zou wagen, de dia's zou ophalen en in razende vaart zou terugrijden. Alles verliep voorspoedig en de boodschapper rende twintig minuten voor aanvang van de lezing naar binnen, zodat de dia's nog op tijd in het rekje gezet konden worden. Nu pas kon de spreker rustig achterover leunen en de omgeving in zich opnemen. De zaal was lekker gevuld, stelde hij tevreden vast. Helaas. Toen het verhaal vóór hem afgelopen was en de voorzitter zijn keel schraapte om de Nederlandse onderzoeker aan te kondigen, stond driekwart van de aanwezigen op en stroomde links en rechts de zaal uit. In de ruimte ernaast zou tijdens een parallelle sessie een Italiaan een lezing houden en dat wilden zijn kennissen natuurlijk niet missen. Binnen drie minuten zaten slechts hier en daar nog wat plukjes mensen.

Die lege zalen, het is het lot van vrijwel iedere beginner. Bij mij was het al niet anders. Mijn eerste lezing in het buitenland vond plaats tijdens een klein congres, in een warm Midderraan land. Er waren vier parallelle sessies, maar omdat er maar drie geschikte zalen waren, moest voor de vierde zaal uitgeweken worden naar een voor de gelegenheid tot zaal verklede fitness ruimte. Daar zou mijn vuurdoop plaatsvinden. Om niets aan het toeval over te laten was ik de vorige dag al op zoek gegaan naar de locatie. Slechts na herhaaldelijk vragen bij het hotelpersoneel kwam ik uiteindelijk te bestemde plekke. Je moest eerst via de deur van de eetzaal naar het terras, dan langs het zwembad, een trap af, bij de metalen deur met SAUNA erop naar binnen en dan links een deur door. Na deze ontdekkingsreis afgelegd te hebben vond ik op de bewuste middag natuurlijk moeiteloos de weg, maar dat kon niet gezegd worden van de andere congresdeelnemers. De voorzitter en de andere sprekers hadden een goede reden om door te zetten tot ze de zaal bereikt hadden, maar de overige geïnteresseerden - zo die er al waren - haakten meestal ter hoogte van het zwembad af en besloten dat de warme zon en het blauwe water een geschiktere ambiance waren om de middag door te brengen dan een bedompte kelder. Na afloop van de sessie, op de terugweg naar de eetzaal, trof ik hen achteroverliggend op de stoelen aan, met een koel glas bier in de hand. Die teleurstelling, waarbij je zelf vindt dat je iets wereldschokkends te melden hebt, maar waar niemand blijkbaar nota van wil nemen, is vaak het lot van de beginnende onderzoeker. Voor diegenen die doorzetten wordt het meestal wel beter en enkelen bereiken zelfs de status van een *business class ticket*, de klaarstaande limousine op het vliegveld en een uitpuilende zaal toehoorders. Maar zelfs dan is het niet iedereen gegeven om ontspannen te spreken. Tijdens een symposium zat ik eens naast een ex-minister die vóór mij een voordracht moest geven. De man keek tot aan zijn lezing voortdurend in het verhaal dat uitgeschreven op zijn schoot lag, zenuwachtig wippend met zijn voet. Iemand die honderden lezingen had gegeven, maar blijkbaar went het voor sommigen nooit. Het is ook niet iedereen gegeven om een boeiende voordracht te houden. Er zijn sprekers die wel een uur lang voortdreutelen, zonder enig accent of stemverheffing. Soms hebben ze ook nog illustraties die vrijwel onleesbaar zijn, omdat de details in een veel te klein lettertype verwerkt zijn. Zelf kunnen ze dat natuurlijk ook niet goed zien en met de bril omhooggeschoven wenden ze zich naar het projectiescherm om met half dichtgeknepen ogen de tekst te ontcijferen. De luisteraars hebben nu vooral goed zicht op de achterkant van de onderzoeker, die mompelend in de richting van de muur verder praat. Maar er zijn gelukkig ook sprekers die je in een klap weer doen herleven waarom dit vak zo fantastisch is. Het is geen gewoonte bij wetenschappelijke lezingen om na afloop spontaan op te staan, op je vingers te fluiten of op de grond te stampen. Maar af en toe hoor je zoiets inspirerends dat je dat eigenlijk zou willen doen. En zou het niet mooi zijn als de spreker dan nog een kleine ontdekking extra vertelt, bij wijze van toegift? Bis, bis.

De partij maakt h

Extreem-rechts in Vlaanderen en Wallonië

Kurt De Wit

Over extreem-rechtse partijen is al veel inkt gevloeid. Kan je aan alle theorieën en veronderstellingen die de ronde doen nog iets toevoegen? Ja, dat kan. Hilde Coffé (Vrije Universiteit Brussel) maakte van haar proefschrift een leesbaar boek: *Extreem-rechts in Vlaanderen en Wallonië : het verschil*. Ze beantwoordt de vraag hoe het kan dat in België twee extreem-rechtse partijen bestaan, één in Vlaanderen en één in Wallonië, maar dat alleen in Vlaanderen die partij echt succes heeft. Met als conclusie: niet de kiezer, maar de partij maakt het verschil.

Je zegt over heel veel dingen iets: over houdingen, over partijprogramma's, over organisatiestructuren, over leiderschap. Hoe heb je dat onderzocht?

'Ik heb geprobeerd een zo breed mogelijk gamma van mogelijke verklarende variabelen te bekijken. Wat betekent dat ik zelf niet veel onderzoek heb gedaan en dat ik veel op secundaire literatuur ben teruggevallen. Ik heb zelf analyses gedaan op basis van ISPO-data, daaruit komt de informatie over houdingen. De partijprogramma's neem je uiteraard wel eens door. Ik heb verder interviews gedaan met journalisten, zowel Frans-talige als Nederlandstalige en met politici die de periode eind jaren tachtig, jaren negentig hebben meegemaakt. Ik heb ook analyses gedaan op basis van een VUB-onderzoek bij lokale mandatarissen, om te zien hoe lokale politici in Wallonië en

in Vlaanderen over bepaalde fenomenen denken. Ik heb ook interviews afgenomen van Daniel Féret van het Front National en van Philip Claeys van het Vlaams Blok'

Hoe heb je dan geprobeerd in dat geheel een lijn te trekken?

'Ik had een reeks variabelen. Want het onderzoek naar extreem-rechts is zo breed, er zijn zoveel verklaringen die worden aangehaald. Dus heb ik zelf een theoretisch kader gemaakt. Dat staat niet in het boek, wel in het proefschrift. Daarin maak ik een onderscheid tussen micro, meso en macro. De microvariabelen verwijzen naar individuen: zijn er andere houdingen in Vlaanderen dan in Wallonië? Meso heeft betrekking op de partij zelf. En macro gaat meer over de maatschappelijke, politieke verklaringen. En dan heb ik ook nog een

et verschil

Foto: Rien van der Leeden

onderscheid gemaakt tussen wat de doorbraak zou kunnen verklaren en wat de blijvende groei. Dat was een vrij originele invalshoek, die zesdeling.'

De microvariabelen blijken het succes van extreem-rechts niet te kunnen verklaren. Wel stemmen de kiezers in Vlaanderen en Wallonië duidelijk anders. In Vlaanderen is het Vlaams Blok / Vlaams Belang sinds de Zwarte Zondag van 1991 uitgegroeid tot een van de grootste stemmentrekkers (bijna een kwart van de stemmen). In Wallonië heeft het Front National een erg wisselend succes, met een eerste doorbraak in 1995 (5,5 procent van de stemmen) en met 8,1 procent bij de verkiezingen in 2004 als beste resultaat tot nog toe.

De makkelijkste en meest gehoorde verklaring is dat de kiezers in Wallonië 'verdraagzamer' zijn. Maar Hilde Coffé maakt dui-

delijk dat die verklaring fout is. Ze onderzocht het kiespubliek op kenmerken die gebruikelijk aan extreem-rechtse kiezers worden toegeschreven, zoals een gebrek aan sociale en religieuze betrokkenheid, weinig politieke interesse, een negatieve houding tegenover migranten en gevoelens van machteloosheid. Waalse en Vlaamse kiezers blijken hierin niet te verschillen.

Coffé concludeerde daaruit dat het verschil niet kan worden verklaard door de vraag naar politieke alternatieven. Ze richtte haar blik vervolgens op de aanbodzijde, met andere woorden op de kenmerken van de politieke partijen zelf.

'Zo zie je hoe belangrijk het voor de groei van een partij is om een goede organisatie te hebben. Neem ter vergelijking de LPF. Die had één figuur, dat was dé man en hups die is kunnen

doorbreken. Maar die lijst kan niet blijven groeien, daar zit geen organisatie achter. Dat is een van de elementen die je duidelijk ziet.'

Meestal maakt men geen onderscheid tussen doorbraak en groei van extreem-rechtse partijen. Het onderscheid blijkt nochtans belangrijk. Zo lieten de media het Vlaams Blok lange tijd links liggen, maar kregen de partij en de kernthema's van de partij als migratie en criminaliteit uitgebreid aandacht sinds het begin van de jaren negentig.

'Je kan moeilijk over causaliteit spreken, maar je ziet wel een verband, terwijl dat er voor de doorbraak niet is. En voor de blijvende groei is ook kenmerkend dat die partij haar discours aanpast. Dat vind je niet enkel bij het Vlaams Blok, dat heb je ook gezien bij de Nationale Alliantie in Italië, dat ze hun discours aanpassen en daardoor blijven groeien.'

En dat gebeurt in Wallonië niet?

'Nee, daar is het discours nog veel radicaler, dat is nog echt het radicale, extreem-rechtse discours.'

Het Vlaams Blok is in zijn discours minder radicaal geworden, hanteert een populistisch vertoog en profileert zich als een rechts-conservatieve partij. In Wallonië biedt het Front National daarentegen een weinig aantrekkelijk alternatief voor de traditionele partijen. Het FN kan niet steunen op een bestaand netwerk, is slecht georganiseerd, kampt met interne ruzies en mist charismatische figuren. Het contrast met het Vlaams Blok is duidelijk:

'Ze hebben alle elementen om te maken dat ze succesvol zijn. Ze hebben een goede organisatie, ze hebben een degelijke communicatiecampagne, ze spreken met één stem, ...'

Het Vlaams Blok heeft heel wat elementen die haar geloofwaardig maken: de partij kan voortbouwen op de erfenis van het Vlaams-nationalisme en haar organisaties en ideologisch gevormde leden, ze heeft charismatische leiders, ze heeft een aantrekkelijk discours dat ze aanpast aan het publiek waar ze voor spreekt, een publiek dat door de partij bovendien het hele jaar door wordt opgezocht. De traditionele partijen gaan daarentegen vooral tijdens verkiezingsperiodes bij de kiezers langs. Hier legt Coffé de band met macrofactoren. Met fenomenen als de ontzuiling en de 'nieuwe politieke cultuur' wordt anders omgegaan in Vlaanderen en Wallonië.

'Over politiek dienstbetoon en heel het discours daarrond, begin jaren negentig zeiden ze in Vlaanderen: dit is slecht, we hebben nood aan een nieuwe politieke cultuur, want het Vlaams Blok is doorgestoten, we moeten daaraan werken. Maar je ziet dat het dienstbetoon in Wallonië altijd veel sterker is geweest en dat daar extreem-rechts niet is doorgebroken. Dus dat was eigenlijk een verkeerde analyse op dat moment. En ik denk dat de mensen meer de traditionele manier van politiek voeren appreciëren, met contact tussen burgers en politici.'

Je zou bijna terugverlangen naar de oude politieke cultuur, de zittedagen van de politici, de vriendjespolitiek. Maar blijkbaar werkt het zo wel.

'Ik zeg niet dat we daarom het slechte stuk moeten aanhangen van echt dienstbetoon en favoritisme, maar inderdaad, ik denk dat het niet zo slecht was. Kijk ook naar iemand als Herman De Croo. Die is succesvol en die doet wel degelijk aan dienstbetoon. Mensen willen niet altijd verandering en nieuwe dingen. Een beetje traditie af en toe kan geen kwaad.'

Aan Franstalige zijde verliep de ontzuiling minder ingrijpend en hield de grootste politieke formatie, de Parti Socialiste, beter stand. Daar komt nog bij dat de PS erin slaagt de rechts-autoritaire kiezer aan te trekken met haar manier van politiek voeren: een politiek van permanente nabijheid, met politiek dienstbetoon en activiteiten voor de leden. Bovendien trekt de PS duidelijk de linkse kaart, wat er tezamen met de minder gunstige economische situatie toe leidt dat de Waalse kiezers zich voor hun partijkeuze nog steeds voornamelijk baseren op het economische thema.

Het succes van die duidelijke stellingname is volgens Coffé een belangrijke les voor de Vlaamse traditionele partijen.

'Ze hadden met de veroordeling van het Vlaams blok de mogelijkheid om de overheidsdotatie af te nemen; ze hebben dat niet gedaan. Ze hebben dat niet gedaan uit angst dat het koren zou zijn op de molen van het Vlaams Blok. En dat is een beetje de houding die de traditionele partijen de voorbije jaren vaak hebben aangenomen. Ook in het beleid. Beleidsopties worden afgewogen aan het mogelijk electoraal gevolg voor het Vlaams Blok. Zo zei Karel De Gucht in het debat rond het gemeentelijk migrantenstemrecht dat hij er eigenlijk vóór was, maar dat ze er niet konden voor zijn. Ook in discussies over het nut van het cordon sanitaire wordt verwezen naar de electorale gevolgen daarvan op het Vlaams Blok. Beter kunnen de partijen hieromtrent een duidelijk standpunt innemen: ofwel is er dat, ofwel is er dat niet, maar maak daar geen discussiepunt van. En leg uit waarom dat er is.'

Alles wat de andere partijen tot nog toe geprobeerd hebben in de 'strijd' tegen het Vlaams Blok, is mislukt. Wat is de belangrijkste conclusie die je daaruit kunt trekken?

'Ik denk dat ze vooral niet moeten proberen er een strijd tegen te voeren en er ook niet te veel altijd naar moeten kijken. Gewoon hun eigen beleid voeren en uitleggen aan de mensen waarom ze beslissingen nemen. Zeggen dat ze voor migrantenstemrecht zijn, of tegen, en uitleggen waarom. En niet altijd zo wikkelen en wegen.

Voer een beleid, doe je eigen ding, neem duidelijke standpunten in, staaf je standpunten. En wik niet alles af aan het Vlaams Blok.'

Literatuur

Hilde Coffé - *Extreem-rechts in Vlaanderen en Wallonië : het verschil*. - Roeselare : Roularta Books, 2005. - 19,90. - ISBN 9054667079 (website: <http://www.roulartabooks.be/CMArticles/ShowArticle.asp?articleID=367§ionID=5>)

Kurt De Wit is redacteur van Facta. Hij is stafmedewerker van de Dienst Onderwijsbeleid van de Katholieke Universiteit Leuven.

Wilde wetenschap

Patrick Stouthuysen

Het leukste aan vakantie is dat je ongestoord kan doorwerken. Geen studenten die je deur platlopen, geen vergaderingen, geen lesvoorbereidingen. Ik heb, als ik een blik in de gang werp, de indruk dat nogal wat collega's er net zo overdenken. Ook in de bibliotheek waar ik wel eens oude kranten en tijdschriften doorneem, is het behoorlijk druk. En dat komt niet alleen door mensen die, zoals ik, van de wetenschap hun beroep hebben gemaakt. Sommigen trekken tijdens de zomermaanden gewoon voor hun plezier naar het archief.

Zo is er de man die na zijn uren aan het ultieme boek over Willem Elsschot werkt. Er is het vriendenclubje dat buitengewoon geïnteresseerd is in de Eerste Wereldoorlog en op vrije momenten samen in de bibliotheek duikt. Er is de dame die elk weekend trouw verder schrijft aan het grote boek over de geschiedenis van haar buurt. Er zijn de treinfanaten die oude spoorboekjes uitvlooien. Er is de jongen die voetbalstatistieken maakt en eindeloos wedstrijdverslagen overtipt.

Het gaat, in alle betekenissen van het woord, om amateurs. Het gaat om mensen die, uit liefde voor hun onderwerp, hun schaarse vrije tijd opofferen aan bibliotheekbezoek en gulzig kennis verzamelen. Een collega die als stadshistoricus wel eens vaker met ze te maken heeft, geeft grif toe dat een aantal van hen meer over hun specialisme weet dan menig professional. Maar ze lopen, meent hij, ook nogal eens verloren, net omdat ze zich, in tegenstelling tot de beroepshistorici, niets aantrekken van vraagstellingen, methodes en theoretische tradities.

En toch ben ik een beetje afgunstig als ik die wilde wetenschappers, die liefhebbers van het belangeloos feiten verzamelen, bezig zie. In ons vakgebied kom je ze immers nooit tegen. We krijgen wel eens post van warrige wereldverbeteraars of van aanhangers van samenzweringstheorieën, maar ik heb geen weet van mensen die puur uit liefhebberij onderzoek doen over dingen waar ook professionele sociologen of politicologen mee bezig zijn.

Voor een stuk, kan je tegenwerpen, heeft dat te maken met onderzoekstechnieken. Je kunt niet zomaar in je eentje, na je uren, surveys doen. Maar er zijn toch heel wat dingen te onderzoeken waarvoor je niet meer nodig hebt dan een pen en wat papier. Zo had je in de jaren dertig in Groot-Brittannië de *Mass-Observation*-beweging. Dat was een netwerk van gewone mensen die, ten behoeve van de wetenschap, vrijwillig en onbezoldigd in hun vrije tijd bijhielden wat er in de kroeg werd verteld, of wat toeristen deden op het strand of wat bioscoopbezoekers van de film vonden. Dat zou vandaag toch net zo goed kunnen?

Wellicht is het meer een kwestie van interesse. In de boekenwinkel vind je stevast een rek met populair-wetenschappelijk literatuur. Over de meeste onderwerpen vind je schitterende werken. Maar nooit vind je eens iets over de dingen waar we vandaag in de sociale wetenschappen mee bezig zijn. Dat was vroeger anders. In de jaren zestig kon je over elk maatschappelijk thema wel populair sociologische literatuur kopen. Dat soort boeken raak je vandaag niet meer aan de straatstenen kwijt, hoor je van uitgevers.

Maar misschien is het ook een kwestie van aanbod. Populair-wetenschappelijke boeken worden bijna altijd geschreven door auteurs met een exacte achtergrond. Dat is ook zo als je er de wetenschapsbijlage van de krant op naslaat. Ik heb de indruk –maar iemand moet het maar eens uitzoeken– dat veelal mensen met een exacte vorming als wetenschapsjournalist aan de slag gaan.

Dat lijkt ook logisch als je het van de kant van de krant bekijkt: een afgestudeerd fysicus of bioloog kan je een ruimer veld laten bestrijken dan een gediplomeerd socioloog of bestuurswetenschapper. Maar het is ook een kwestie van training. Studenten in de exacte wetenschappen kunnen steeds vaker vakken volgen waar ze leren hoe je onderzoeksresultaten kan populariseren en hoe je over wetenschap schrijft. Dat hebben we nog niet in ons vakgebied.

Meer zelfs: daar slaat de pendel vandaag wel heel nadrukkelijk de andere kant uit. Je wordt niet voor vol genomen als je wel eens iets voor de krant schrijft. Je merkt dan ook dat collega's dat soort opdeling beginnen te maken. Tijdens de kantooruren hou je je bezig met wat je kwijt kan in de vaktijdschriften. Na je uren doe je wat je echt interessant vindt. Zo wordt er dan onbedoeld toch weer wilde wetenschap bedreven.

Statusconsumptie en armoede. Renovatie

Luuk van Kempen

Tijdens mijn afstudeerstage in Bolivia enige jaren geleden werd ik slachtoffer van een beroving en zag me gedwongen mijn horloge te overhandigen om lijf en leden te sparen. Dit voorval zette me onbewust op het spoor van een promotie-onderzoek naar statusconsumptie onder armen in ontwikkelingslanden. Op de markt kocht ik namelijk een goedkoop vervangend klokje, dat er, zelfs voor Latijns-Amerikaanse begrippen, een weinig nauwkeurige tijdsaanduiding op nahield. Navraag bij de verkoper leerde dat dit voor zijn clientèle, voornamelijk bestaande uit arme stadsbewoners, geen probleem vormde. Een horloge geeft niet zozeer de tijd, als wel de welvaart en sociale status van iemand aan, aldus de marktkoopman.

Luuk van Kempen
Geboren te Berkel-Enschot, 14 juli 1976
Proefschrift: *Status Consumption and Poverty in Developing Countries*
(CentER Dissertatiereeks no. 141 – ISBN 90 5668 000 5)
Promotie: UvT, 25 april 2005
Promotor: prof. dr. J. James

De verklaring van deze verkoper dat arme consumenten een horloge puur uit statusoverwegingen zouden aanschaffen, is weinig geloofwaardig als we uitgaan van de befaamde behoeftepiramide van Maslow. Status is een menselijke behoefte die zich volgens Maslow pas laat gelden wanneer individuen hun basisbehoeften reeds hebben bevredigd, het-

geen per definitie niet het geval is voor individuen die als arm te boek staan. Zolang mensen kampen met een gebrek aan bijvoorbeeld adequate voeding, onderdak en schoon drinkwater, wordt de behoefte aan status effectief onderdrukt. Je kunt dan redelijkerwijs niet verwachten dat zij schaarse middelen opofferen aan statusverhogende consumptiegoederen. De verklaring van de horlogeverkoper bleef me echter intrigeren en een literatuuronderzoek naar consumptiegedrag in arme gemeenschappen leverde talrijke voorbeelden op die mijn scepsis ten aanzien van de Maslow-piramide versterkten. Zo vind je op Sri Lanka televisies in dorpen die niet over elektriciteit beschikken. En het is niet ongebruikelijk om in Afrika individuen aan te treffen die op de rand van ondervoeding balanceren, maar wel in Westerse (merk)kleding gehuld gaan. Afgezien van dergelijk anekdotisch bewijs dat armen wel degelijk bereid kunnen zijn statusgoederen aan te schaffen, bleek de combinatie statusconsumptie en armoede een vrijwel onontgonnen onderzoeksterrein. In mijn proefschrift heb ik dan ook getracht om op meer systematische wijze inzicht te verschaffen in de schaal, het karakter en de welvaartseffecten van statusconsumptie onder armen in ontwikkelingslanden.

Experimenten

Voor het empirische onderzoek bezocht ik de sloppenwijken van Cochabamba, de derde stad van Bolivia. Al gauw bleek dat een traditionele vragenlijst over statusconsumptie weinig bruikbare informatie zou opleveren. Evenals een eigenaar van een BMW in Nederland niet eenvoudig zal toegeven dat hij met zijn dure wagen de afgunst van de buurt probeert op

te wekken – hij zal de aanschaf eerder omkleden met argumenten van comfort en veiligheid – doet eenzelfde probleem zich voor bij een arme consument met een paar namaak Nike-schoenen in Bolivia. Om dit probleem te omzeilen, heb ik gebruik gemaakt van technieken uit de experimentele economie, waarbij respondenten geprikkeld worden om de ware drijfveren achter hun consumptiekeuzes te onthullen. In een eerste experiment worden arme respondenten twee identieke Calvin Klein-parfummonsters voorgehouden. Van een van de flesjes is de merknaam echter verwijderd. De respondenten moeten vervolgens aangeven hoeveel zij bereid zijn te betalen voor elk van de flesjes. Ten slotte moeten ze een draai geven aan een roulettewiel met daarop verschillende prijzen, waarmee een willekeurige 'marktprijs' voor een van de parfums wordt gegenereerd. Indien deze 'marktprijs' lager of gelijk is aan de betalingsbereidheid van de respondent, mag deze het parfum mee naar huis nemen. Indien de marktprijs echter hoger uitvalt, krijgt de respondent deze contant uitbetaald. Het is eenvoudig na te gaan dat dit mechanisme de respondent een economische prikkel geeft om zijn of haar ware betalingsbereidheid kenbaar te maken (liegen leidt tot een lagere potentiële winst). Zelfs wanneer de respondenten wordt meegedeeld dat de twee parfums,

statussymbool is dat afgunst oproept bij een aanzienlijk deel van de sloppenwijkbewoners.

Enthousiasme

Het uitvoeren van de economische experimenten in Bolivia was een bijzonder enerverende en leerzame ervaring. Het was niet altijd eenvoudig om de achterdocht die men soms in het begin jegens mijn verschijning koesterde te overwinnen. Men dacht vaak met een dubieuze organisator van kansspelen te maken te hebben. Zodra ze echter doorkregen dat er écht iets te winnen viel en deelname gratis was, sloeg de argwaan om in kinderlijk enthousiasme. Soms was het zelfs lastig om de wijk zonder problemen weer te verlaten. Prijzen als een flesje parfum of een T-shirt lijken wellicht 'peanuts', maar werden door de respondenten in Bolivia bijzonder serieus genomen en met veel ongeloof in ontvangst genomen. Belangrijk voor het welslagen van een experiment met individuen onder de armoedegrens is dat het spel zo eenvoudig mogelijk is. Het feit dat veel respondenten niet of nauwelijks onderwijs hebben genoten, legt beperkingen op aan wat je als onderzoeker van hen kan vragen. De hoeveelheid informatie

e van de behoeftespiramide van Maslow

afgezien van de verpakking, volstrekt identiek zijn, blijkt dat ruim 40 procent van de respondenten bereid is om meer te betalen voor het flesje mét het Calvin Klein-logo. De gemiddelde respondent betaalt ruim 20 procent extra, louter voor de merknaam. De grootste bereidheid om een premie te betalen voor het merkparfum treffen we aan onder respondenten met een relatief laag onderwijsniveau (minder dan 5 schooljaren) en onder vaste kijkers van soaps op televisie, waarin veel reclame wordt gemaakt voor Westerse merkproducten. In een tweede experiment meten we de mate van afgunst die het dragen van een T-shirt met een namaak logo van een bekend Westers merk oproept onder arme consumenten. Elke respondent speelt een eenvoudig spel tegen een andere bewoner van dezelfde krottenwijk wiens identiteit niet bekend wordt gemaakt. Beide spelers weten dat de winnaar van het spel een T-shirt krijgt en dat de verliezer met lege handen naar huis gaat. Echter, de verliezer speelt een rol bij het bepalen van de prijs voor de winnaar. Als het spel gespeeld is, worden de verliezers drie shirts voorgehouden, alledrie met identiek design en van dezelfde kwaliteit. Twee shirts dragen echter een namaak logo, respectievelijk dat van Nike en Ralph Lauren, terwijl op het derde shirt een logo van een onbekend lokaal merk prijkt. De verliezer krijgt vervolgens de gelegenheid om te bepalen met welk shirt de winnaar naar huis gaat via de manipulatie van kansen (zonder dat de winnaar hiervan op de hoogte is). Het blijkt dat bijna de helft van de respondenten de kans voor de tegenspeler op het winnen van een Westers merkshirt, met name het beter bekende Nike-shirt, verlaagt. De jaloezie was vaak van het gezicht van de respondenten af te lezen. Dit geeft aan dat een bekend Westers merklable, ook al is het niet origineel, een effectief

die ze kunnen verwerken, is zeer beperkt. Abstracte begrippen blijken vaak lastig te bevatten en ze hebben moeite zich hypothetische situaties voor te stellen. Ook dient in het ontwerp van het experiment rekening gehouden te worden met het feit dat de concentratiespanne van de respondenten vaak kort is. Mijn ervaring is echter dat je met het nodige geduld en veel visualisaties een heel eind kunt komen. Hoewel het uitvoeren van een veldexperiment in een sloppenwijk relatief arbeidsintensief bleek en het nodige knutselwerk in de hotelkamer vereiste, gaven de spontane reacties van de respondenten veel voldoening. Vaak kwamen respondenten ongevraagd met hun hele levensgeschiedenis op de proppen en werden de gewonnen prijzen direct op de proef gesteld.

Gaandeweg het onderzoek is mijn beeld van armoede sterk veranderd. Armen zijn niet, zoals we hier in het Westen vaak veronderstellen, enkel en alleen bezig met overleven. Of beter gezegd: het zo nu en dan toegeven aan een verlangen naar luxe vormt een wezenlijk onderdeel van hun overlevingsstrategie. Behoeften die wij over het algemeen als meer elementair plegen te beschouwen, denk aan voedsel, gezondheid en onderwijs, worden er soms voor opzij gezet. Hoewel het verleidelijk is om een dergelijke prioriteitstelling te veroordelen, zou het mijns inziens van meer realiteitszin getuigen als we zouden aangaan dat status een diepgewortelde menselijke behoefte is die ook (en wellicht door hun zwakke sociale positie nog wel sterker) door armen gevoeld wordt. De Boliviaanse verkoper van niet-werkende horloges speelt handig in op deze statusbehoefte aan de onderkant van de inkomenspiramide. Het wordt tijd dat ook wij de arme statuszoeker serieus nemen en, waar mogelijk, een handje helpen.

Als kwantitatief landenvergel het antwoord is, kan iemand

Bespreking van de oratie *Een gekke methodologie?: over de grenzen van kwantitatief sociaal-wetenschappelijk onderzoek* van B. Kittel

David Hollanders

In 1971 stelde econometrist Theil dat *'it requires maturity to realize that econometric models are to be used, not to be believed'*. Deze woorden hebben maar weinig waarneembaar effect gehad in de sociale wetenschappen. Zij die statistiek toepassen, geloven er in. En wie er niet in gelooft, doet er niet aan.

Alleen daarom al maakt de oratie van Bernhard Kittel nieuwsgierig. Hij is daarin namelijk kritisch over datgene waar hij zichzelf mee bezig heeft gehouden: kwantitatief landenvergelijgend onderzoek.

Symptoombestrijding

Wie statistiek niet categorisch afwijst, en dat doet Kittel niet, dient de discussie verder te voeren over de gebruiksvoorwaarden ervan. Voor veel van die voorwaarden hoeft men niet ver te zoeken. Het eerste hoofdstuk in inleidende econometrieboeken is nog gewijd aan het standaard regressiemodel, de rest aan de vele statistische problemen ermee. Voor de leek onnavolgbare zaken als autocorrelatie, heteroskedasticiteit en endogeniteit worden er hoofdstuksgewijs uiteengezet. Soms kunnen zulke problemen bevredigend opgelost worden. Zeker als er veel en goede data beschikbaar zijn.

Maar daarmee is een ander probleem genoemd (dat overigens veelal onderbelicht blijft in statistiekboeken). Data zijn notoir onbetrouwbaar. Inflatie, sociaal kapitaal en steun voor de EU, we praten erover alsof we het ondubbelzinnig kunnen meten. Maar dat kan niet. Recent voorbeeld is het verschil van inzicht tussen Griekenland en Brussel over hoe de grootte van het begrotingstekort het beste vast te stellen. Data zijn het compromis tussen onoplosbare definitiekwesties, onvermijdelijke meetfouten en willekeurig aandoende conventies hoe daarmee om te gaan. Het is daarbij hoe dan ook altijd weer wonderlijk dat onderzoekers zeer precieze schattingen nastreven op basis van data die niet erg nauwkeurig zijn.

Dit alles is te zeggen dat elk (kwantitatief) onderzoek met enige gezonde scepsis benaderd dient te worden. Maar dat is niet waar Kittels kritiek over gaat. Pogingen om de kwaliteit van de data te verbeteren of het model zo goed mogelijk te specificeren, zijn namelijk volgens hem niet meer dan symptoombestrijding.

Modellen zijn deel van het probleem

Voor een goed begrip van Kittels kritiek is het inzichtelijk zijn voorbeeld te bekijken waarin die kritiek niet opgaat. Het gaat om het verband tussen het spanningsniveau van een wedstrijd van Ajax en de alcoholconsumptie achteraf op het Leidsplein. Verhoging van het eerste zal, ceteris paribus, leiden tot vermeerdering van het laatste. Niet iedereen zal natuurlijk meer bier gaan drinken. Maar als er genoeg mensen zijn die in de praktijk onafhankelijk van elkaar min of meer hetzelfde doen, dan kan er op zinnige wijze over een typisch gedragspatroon gesproken worden. Het macroverband is dan de collectieve uitkomst van vele, min of meer onafhankelijke individuele beslissingen. Onder de gebruikelijke econometrische voorbehouden is het dan mogelijk om 'niet-evidente regulariteiten' te beschrijven. Aldus Kittel.

Politieke economie richt zich daarentegen niet op geaggregeerd individueel gedrag, maar op de vraag hoe sociaal-economische ontwikkelingen samenhangen met politieke instituties en actoren. Kittels voorbeeld is het verklaren van uitgaven aan sociale voorzieningen in verschillende landen door buitenlandse investeringen (als maat voor globalisering). Die uitgaven zijn evenwel, gelijk elk regeringsbeleid, de uitkomst van strategische interactie tussen mensen, niet de optelsom van keuzes van mensen.

Veronderstellen dat individuen ongeveer hetzelfde doen in dezelfde situatie, kan een te rechtvaardigen aanname zijn. De assumptie dat gelijke omstandigheden dezelfde onderhandelingsuitkomsten zullen hebben in verschillende, historisch bepaalde politieke constellaties – te beschrijven met één regressiecoëfficiënt – is daarentegen discutabel. Of, zo men wil, gek. En dus is Kittels uiteindelijke verdict: de 'poging om theorieën over macrofenomenen (...) te beschrijven met behulp van statistische modellen is tot mislukken gedoemd'.

Incorrecte modellen kunnen soms goed voorspellen

Kittel laat mijns inziens goed, helder en overtuigend zien wat de problemen zijn met dit soort onderzoek. Wel richt hij daarbij zijn pijlen (al te) eenzijdig op het bekritisieren van de aannamen van het model.

Er is ook een ander criterium mogelijk, al sprekend uit de woorden van Theil. Elk model is per definitie incorrect. En toch

Moeilijkend onderzoek dan de vraag herhalen?

blijken sommige modellen nuttig. Zo kan een statistisch model uitermate bevredigend zijn als het goed kan voorspellen. Eenvoudige tijdreeksmodellen heten goede voorspellingen op te leveren voor economische tijdreeksen. Wachtrijmodellen zijn nuttig voor bedrijven die willen weten hoeveel klanten te verwachten. Zonder dat die modellen 'waar' zijn. Maar als ze niet kloppen, waarom zou je dan in het ene geval wel een incorrect model mogen gebruiken en in het andere niet? Omdat het ene incorrecte model iets minder incorrect is dan het andere? Dat zou dan weer een discussie op gang brengen over de discrepantie tussen modelaannamen en 'de' werkelijkheid. En dat is nu net de discussie die Kittel als symptoombestrijding ziet. Sweder van Wijnbergen merkte op dat het er niet om gaat of een aanname klopt of niet, maar of het model een nuttig antwoord is op een relevante vraag. Dat verplaatst de discussie van aannamen van een model naar het probleem waarop het model een antwoord zou moeten zijn. Als dit soort modellen in staat is tot het doen van goede, niet-triviale voorspellingen, dan zou dat een zinvolle toepassing zijn. Of als het als heuristiek kan dienen ter ondersteuning van een theoretisch betoog, dan kan men dat toch nauwelijks bezwaarlijk vinden. Oftewel: als kwantitatief landenvergelijkend onderzoek het antwoord is, wat is dan eigenlijk de vraag?

Mogelijke alternatieven

Misschien dat de vraag zich vanzelf openbaart als het alternatief voor een statistische benadering duidelijk is. Zonder het kwantitatieve houdt men kwalitatief landenvergelijkend onderzoek over. De genoemde problemen spelen daar echter niet minder, al gebruikt men daar een wat aardser vocabulaire. Zoals historicus Kossmann stelt: 'Het procédé is eenvoudig: men neemt een historisch verschijnsel, legt er een ander naast en kan dan aan het vergelijken gaan. Maar wat is kenwaarde, wat het nut van de zo gevonden feiten? (...) De constatering van gelijksoortigheden echter is geen verklaring en schept ook de mogelijkheid niet tot verklaren. Gelijksoortigheden zijn er immers in de geschiedenis zoveel dat het nutteloos is om hen op te sommen.'

Schuift men vervolgens ook het vergelijkende deel terzijde, dan blijft geschiedenis over. Want als het inderdaad een zinvolle bezigheid is om te generaliseren over historische gebeurtenissen, dan moet men zich beperken tot de vraag hoe het in een bepaalde periode in een bepaald land gegaan is. Men beperkt zich dan tot de observatie dat globalisering in een bepaald land in een bepaalde periode samenging met hogere sociale uitgaven. Maar dan, de historische benadering staat Kittel nu net niet voor. Kittel loopt op enige plekken wel vooruit op deze wending, maar lijkt op het *moment suprême* terug te schrikken voor de conclusie die op natuurlijke wijze volgt uit zijn eigen betoog.

Kittel stelt zijn vertrouwen in speltheorie, socialekeuzetheorie en experimentele economie om strategische interactie te analyseren. Met deze wetenschapsgebieden hoopt hij de uitkomst van beleid beter te begrijpen. Dat is maar de vraag. Het is ook problematisch om speltheorie toe te passen op collectieven als vakbonden en regeringen, waarbinnen weer strategische interactie plaats vindt. Speltheorie kan vruchtbaar zijn om stabiele, goed gedefinieerde situaties te modelleren (zoals veilingen). Relevanter lijkt mij te analyseren hoe deze mechanismen werken in situaties die nu juist niet stabiel zijn. Zo is de beste manier om sociaal-economisch beleid door te drukken om haar te presenteren als het beste antwoord op een niet te vermijden dilemma. Hoe dat in zijn werk gaat, lijkt mij het terrein van de socioloog.

En als Kittel alleen maar (een veelheid aan) microrelaties wil bestuderen, raakt hij weer ver verwijderd van het uitgangspunt in de sociologie dat, zoals hijzelf stelt, 'de wetenschap van de menselijke samenleving is' (...), 'geconstitueerd door de interactie van individuen, zonder hiertoe te kunnen worden gereduceerd'. En dan geldt de verzuchting van de econoom Samuelson dat micro-economie alles is wat we begrijpen en macro-economie alles wat gewoon te moeilijk is.

Conclusie

Sociologie is wellicht vooral te moeilijk. De sociologie dan maar geheel opgeven is een mogelijkheid, maar zolang de mens zichzelf vragen stelt over (machtrelaties in) de samenleving is het nuttig dat er mensen zijn die daar op zindelijke wijze over nadenken. Kittel heeft daarbij op meer dan overtuigende wijze laten zien wat het probleem is met een veelvoorkomende benadering. Of Kittels alternatief vruchtbaarder zal blijken, valt nochtans te bezien. Gezien zijn overtuigende oratie mogen de verwachtingen daaromtrent hooggespannen zijn.

Ondertussen gaat het leven gewoon door. Er is dus weinig hoop dat methodologen, en zij die daarvoor door willen gaan, werkelijk kritisch zullen reflecteren op hun onderzoek. Maar dan, wie zal hun dat ook euvel willen duiden? Op de universiteit wordt men, gelukkig of helaas, geoordeeld op het aantal publicaties dat men publiceert in wetenschappelijke tijdschriften waar deskundige vakbroeders, naar men hoort zeggen: anoniem en daarmee gegarandeerd onbevooroordeeld, het ingezonden stuk op de wetenschappelijke merites beoordelen. De werkelijke vraag is dan ook hoe in de *journals* te komen. En zoals bekend, kwantitatief landenvergelijkend onderzoek is in de nauwbehuisde bladen het enige dat altijd nog wel een plaatsje vinden kan.

David Hollanders is als econometrist werkzaam bij het AIAS

Kurt De Wit, foto's Rien van der Leeden

Meer dan dertig sessies, meer dan honderd papers, meer dan tweehonderd deelnemers. De vijfde editie van de Marktdag Sociologie, georganiseerd door de Vlaamse Vereniging voor Sociologie en de Nederlandse Sociologische Vereniging in samenwerking met de Vrije Universiteit Brussel, was in aantallen een schot in de roos.

Sociologie

dag

Ook inhoudelijk viel er een en ander te beleven. Als vanouds was er in de sessies een breed aanbod van thema's uit het sociaal onderzoek. Om er slechts enkele te noemen: sociale ongelijkheid in het onderwijs, armoede en sociale uitsluiting, arbeidsverhoudingen, onveiligheid, sport, media, culturele veranderingen, onderzoek naar personen met een handicap. Onder de presentatoren vonden we zowel beginnende sociologen die de opstart van hun onderzoek toelichten als 'gevestigde waarden' die de resultaten van lopend of pas afgerond onderzoek voorstelden. De Marktdag Sociologie was daarmee een uitstekende gelegenheid om een overzicht te krijgen van het onderzoekswerk verricht door Nederlandse en Vlaamse sociologen / sociale wetenschappers.

Na de papersessies werd de *Acco-Prijs* van de Vereniging voor Sociologie uitgereikt. Deze jaarlijkse prijs van de Vereniging voor Sociologie, sinds dit jaar gesponsord door Uitgeverij Acco, wordt toegekend aan een pas afgestudeerd Vlaams socioloog die op basis van zijn/haar eindwerk een wetenschappelijk artikel schrijft. De laureaat krijgt een geldprijs van €600 en het artikel wordt gepubliceerd in het *Tijdschrift voor Sociologie*. Dit jaar valt die eer te beurt aan Chris Vluymans voor haar artikel *De combinatie van arbeid en zorg bij moeders met een prematuur kind*.

De dag werd afgesloten met een plenaire lezing van prof. Jaap Dronkers (European University Institute - hij organiseerde in 1984 de eerste Sociologendagen en legde daarmee de basis voor de

Sociaal-Wetenschappelijke Studiedagen en de Marktdag Sociologie) over *Immigratiepatronen, sociale zekerheidsregimes en verschillen in arbeidsmarktsucces van migranten*. Hij presenteerde voor het eerst de resultaten van een internationaal onderzoek naar het migratiebeleid in 23 landen en de invloed daarvan op het inkomen van migranten. De opmerkelijkste conclusie is dat het migratiebeleid niets uitmaakt voor het inkomen van migranten. Zij verdienen minder dan autochtonen met dezelfde opleiding, leeftijd, enz., ongeacht of zij afkomstig zijn uit de 3de wereld, de 2de wereld (Oost-Europa) of de 1ste wereld

(Europa en Noord-Amerika). Bovendien is in Nederland, Canada en Tsjechië deze inkomensachterstand van migranten nog groter dan in de overige landen, waaronder België. Migrant verbeteren hun inkomenspositie vooral door een hogere arbeidsmarktaandeel. Met name goed-gevoerde migranten uit de 2de en 3de wereld halen meer rendement uit hun opleiding bij een hogere deelname van allen aan de arbeidsmarkt. Of het migratiebeleid streng of liberaal is en of de groep migranten en asielzoekers groot of klein is, speelt bij dit alles geen rol.

Na deze lezing was het tijd voor een afsluitende receptie. Want ook dat is de Marktdag: een plaats om mekaar tegen te komen, een babbeltje te slaan en oude en nieuwe bekenden te ontmoeten. Kortom, een 'markt' in alle betekenissen van het woord.

Kurt De Wit is redacteur van *Facta*. Hij is stafmedewerker van de Dienst Onderwijsbeleid van de Katholieke Universiteit Leuven.

De reünie

Henk de Vos

Een paar jaar geleden bezocht ik een reünie van mijn middelbare schoolklas. Ik moest er twee uur voor reizen, want ik woon al lang niet meer in die streek. Nooit eerder had ik een reünie bezocht, maar wat me nu overhaalde was de locatie. We kwamen bij elkaar in een skybox van de voetbalclub waar ik vroeger op de tribune stond en waarvan ik het shirt nog een blauwe maandag heb gedragen. Ik verbaasde me over de commercialisering van het voetbal en werd, ik geef het toe, overmand door nostalgie.

Maar toen ik weer aandacht kreeg voor mijn vroegere medeleerlingen, viel mij iets op. De meeste waren net als ik uitgezwermd over alle delen van het land. Maar sommigen waren in de buurt blijven hangen. Natuurlijk gingen veel van de gesprekken over wat iedereen bereikt had in het leven. En er vielen ongemakkelijke stiltes bij signalen van mislukking in de statuswedloop. Er was dus veel van datgene wat mij tot dan toe had weerhouden om naar reünies te komen. Maar wat mij opviel was dat degenen die waren blijven hangen zich anders gedroegen dan de uitvliegers. Ze leken rustiger, evenwichtiger, minder nerveus en meer tevreden met het leven. Ze zagen er ook wat conventioneel uit, ongeveer zoals de volwassenen zich kleedden toen wij nog op school zaten. De vraag hoe ze zouden overkomen, leek hen minder bezig te houden.

Later moest ik hieraan terugdenken toen ik me afvroeg wat sociologen eigenlijk te melden hebben over de gevolgen van geografische mobiliteit voor mensen. Het gaat dan om het verhuizen door een individu of een gezin over een zodanige afstand dat er een verandering van sociale omgeving mee gepaard gaat. Het verschijnsel is typerend voor de marktmaatschappij, omdat de arbeidsmarkt alleen geïnteresseerd is in individuen en hun capaciteiten. (Diezelfde arbeidsmarkt heeft ook gezorgd voor de toename van de woon-werkafstand, en daarmee van de auto's en de files, zodra het eenverdienergezin ging verdwijnen.) In de agrarische maatschappijen was er veel minder geografische mobiliteit. En de jager-verzamelaars waren juist wel weer mobiel, maar dat gebeurde veel meer groepsgewijs, dus met behoud van sociale omgeving.

Zitten mensen zo in elkaar dat ze zonder bezwaren geografisch mobiel kunnen zijn? Vanuit de eisen van de markt gezien zouden mensen altijd bereid en in staat moeten zijn om te verhuizen als 'de economie dat vraagt'. Als je met jouw capaciteiten en ervaring ergens anders productiever bent dan waar je nu zit, dan is het voor onze economie beter als je meteen je biezen pakt. En het uitzicht op een hoger inkomen moet ervoor zorgen dat je dat ook doet. Een hoge mobiliteitsbereidheid verhoogt de efficiëntie van de totale economische productie. Vandaar dat economen bedenkingen hebben bij het eigen woningbezit, want dat maakt mensen honkvast. En vandaar dat er één Europese arbeidsmarkt moet komen, vergelijkbaar met die van de Verenigde Staten. Maar de natuur lijkt sterker dan de leer. Eigen woningbezit is populair, ook in landen met minder fiscale voordelen dan wij kennen. In de afgelopen halve eeuw zijn Nederlanders niet vaker gaan verhuizen. Dat wijst er op dat de economische groei in die periode nog hoger had kunnen zijn als we dat wel gedaan hadden. Maar kennelijk hebben we daar niet voor gekozen. En afgezien van wat seizoenswerk en de kleine bedrijfstak van de prostitutie, valt van een Europese arbeidsmarkt nog niets te bespeuren. Of dit alles zo zal blijven is overigens de vraag. Misschien leidt de versobering van de sociale zekerheid uiteindelijk wel tot veel meer mobiliteit.

Zijn er aanwijzingen dat mensen er verstandig aan doen om niet zo mobiel te zijn en dus te blijven hangen? De klassieke sociologen van een eeuw geleden hadden wel degelijk oog voor de sociale nadelen van de mobiliteit en de anonimiteit van de opkomende marktmaatschappij. Durkheim dacht dat mensen het zonder voldoende stabiliteit en gemeenschap niet zouden redden. Maar later gingen sociologen uitdragen dat mensen zo flexibel zijn dat we ons daarover geen zorgen hoeven te maken. De maatschappelijke ontwikkeling zelf zorgt er automatisch voor dat alles goed blijft gaan. Worden families uit elkaar geslagen? De markt zorgt voor auto's en telefoons om contact te houden en voor het geld om elkaar over afstand te kunnen helpen. Niets aan de hand. Sociale behoeften kunnen ook via Internet worden vervuld of door af te stemmen op commerciële televisiekanalen. Elk probleem dat mogelijk ontstaat, wordt ook meteen weer opgelost. De economie schrijdt voort en mensen passen zich wel aan.

Maar die periode van sociologische luchthartigheid lijkt voorbij. De intellectuele mode van de menselijke natuur als een 'blank slate' moet het afleggen tegen wetenschappelijke inzichten en nuchtere waarneming. Daarmee is ruimte ontstaan voor onderzoek naar de effecten van mobiliteit. Mensen uit de praktijk van de volkshuisvesting en het opbouwwerk weten al langer dat de leefbaarheid van buurten sterk afhankelijk is van het verloop in de buurt. Onderzoek bevestigt dat. In buurten met een stabielere bevolking hebben mensen meer onderlinge contacten, wordt meer hulp uitgewisseld, zijn er meer buurtactiviteiten, is het welbevinden hoger en is er meer informele controle. Ook gaat stabiliteit van de bevolking samen met minder criminaliteit.

Maar onderzoek naar individuele effecten van mobiliteit is er nog opvallend weinig. Het lijkt dat het vaker verhuisd zijn de gezondheid negatief beïnvloedt, maar dat ook de gezonderen vaker verhuizen. Veelverhuizers verschillen qua aanpassing en persoonlijkheid niet van de weinigverhuizers, maar vonden zelf wel dat verhuizen negatieve effecten had. Kinderen van gezinnen die vaker verhuisd zijn hebben meer emotionele en gedragsproblemen. Verhuisde adolescenten hebben minder vriendschapsrelaties en die relaties zijn minder intiem, ook nog drie of vier jaar na de verhuizing. En hun ouders kennen minder vaak hun vrienden en de ouders van die vrienden. Maar er is ook onderzoek waarin helemaal geen verschillen werden gevonden. (Voor tips over niet genoemde onderzoeksresultaten houd ik mij aanbevolen.)

Dat alles zegt wel wat, maar ik zou graag hebben dat in sociologisch onderzoek 'aantal malen verhuisd' standaard wordt meegenomen. En ik denk dat ik een stapeltje vragenlijsten meeneem naar de volgende reünie.

h.de.vos@rug.nl

EUR - *Prof.dr. S.C.W. Eijffinger*, hoogleraar Bedrijfskunde (0,2 fte), in het bijzonder European financial integration in RSM Erasmus University (voorheen faculteit der Bedrijfskunde). *Dr. A.J.A. Stevens*, hoogleraar Internationaal belastingrecht in de Faculteit der Rechtsgeleerdheid. *Prof.dr. H. Bleichrodt*, hoogleraar Economie van de gezondheidszorg in de Faculteit der Economische Wetenschappen. *Prof.dr. P.P. Wakker* is benoemd tot hoogleraar Algemene Economie in de Faculteit der Economische Wetenschappen. *Prof.mr.dr. F.G.M. Smeele* is benoemd tot bijzonder hoogleraar Internationaal zeerecht in de Faculteit der Rechtsgeleerdheid vanwege de Vereniging Trustfonds EUR. *Prof.mr.dr. A.M.P. Gaakeer* is benoemd tot bijzonder hoogleraar rechtstheorie, in het bijzonder de verhoudingen tussen recht, taal en literatuur in de Faculteit der Rechtsgeleerdheid vanwege de Vereniging Trustfonds EUR.

RUG - *Fokko T. Oldenhuis*, bijzonder hoogleraar Religie en Recht bij de Faculteit der Rechtsgeleerdheid, met een nevenbenoeming bij de Faculteit der Godgeleerdheid en Godsdienstwetenschap. *Dr. M.L.M. (Marc) Hertogh*, hoogleraar Rechtssociologie bij de Faculteit der Rechtsgeleerdheid. *Prof. dr. D. (Douwe) Beijaard*, hoogleraar Onderwijskunde, in het bijzonder met betrekking tot de Lerarenopleiding. Dit is een leerstoel binnen de Faculteit der Gedrags- en Maatschappijwetenschappen (GMW). *Prof. dr. E.O. (Bert) de Brock*, voltijds hoogleraar Business Information Modelling bij de Faculteit Bedrijfskunde. *Prof. dr. B.F. (Berend) Keulen*, hoogleraar Strafrecht en Strafprocesrecht, vakgroep Strafrecht en Criminologie van de Faculteit der Rechtsgeleerdheid.

UU - *Prof.mr. Madeleine de Cock Buning*, bijzonder hoogleraar 'Communicatie- en mediarecht' bij de faculteit Rechtsgeleerdheid. *Dr. A.E. (Annelies) Knoppers*, bijzonder hoogleraar 'Pedagogiek en didactiek van de lichamelijke opvoeding en de sport' bij de faculteit Sociale Wetenschappen. *Dr. M. (Maykel) Verkuyten*, bijzonder hoogleraar 'Sociale en affectieve vorming van jeugdigen in de multiculturele samenleving' bij de faculteit Sociale Wetenschappen. *Prof. dr. M. (Janneke) Plantenga*, hoogleraar 'Economie, in het bijzonder economie van de welvaartsstaat', bij de faculteit Recht, Economie

en Bestuur & Organisatie ten behoeve van de subfaculteit Economie. *Mr. J.M. (Jaime) Saleh*, bijzonder hoogleraar 'Constitutioneel koninkrijksrecht' bij de faculteit Recht, Economie en Bestuur & Organisatie ten behoeve van de subfaculteit Rechtsgeleerdheid, vanwege de stichting Sociale Cohesie & Multiculturaliteit. *Dr. E. (Elly) de Bruijn*, bijzonder hoogleraar 'Pedagogisch-didactische vormgeving van beroeps- onderwijs, volwasseneneducatie en levenslang leren' bij de faculteit Sociale Wetenschappen, vanwege de Stichting Max Goote Bijzondere Leerstoelen.

UvA - *Prof. dr. P. van Cayseele*, hoogleraar Industriële organisatie aan de Faculteit der Economische Wetenschappen en Econometrie. *Ir. A. Reijndorp*, bijzonder hoogleraar Sociaal-economische en ruimtelijke ontwikkelingen van nieuwe stedelijke gebieden aan de Faculteit der Maatschappij- en Gedragswetenschappen. De leerstoel is ingesteld vanwege de Stichting Han Lammers Leerstoel.

VU - *Halleh Ghorashi* is benoemd tot bijzonder hoogleraar Management van diversiteit en integratie, in het bijzonder de participatie van vrouwen uit etnische minderheidsgroepen. De nieuwe leerstoel is op initiatief van de commissie PaVEM mogelijk gemaakt door het Ministerie van Justitie, het Oranje Fonds en de Vrije Universiteit Amsterdam. Ghorashi bekleedt de leerstoel Management van diversiteit en integratie per 1 september bij de afdeling Cultuur, Organisatie en Management van de Faculteit der Sociale Wetenschappen. Haar onderzoek, onderwijs en publicaties zullen zich concentreren op de participatie van allochtone vrouwen in de Nederlandse samenleving. De leerstoel wordt begeleid door een Curatorium, waarin naast de hoogleraren *Jeanne de Bruijn* en *Heidi Dahles* van de VU en *Paul Schnabel* van het SCP ook *HKH Prinses Máxima* zitting heeft. Het bijzondere van deze leerstoel is de systematische vergelijking tussen oude en nieuwe migranten en dito allochtone vrouwen, vooral op het gebied van de culturele aspecten van integratie. Met dit onderzoek hopen de initiatiefnemers van de leerstoel de nieuwe diversiteit in de Nederlandse samenleving beter te begrijpen. Ghorashi gaat empirisch onderzoek naar

Vervolg op pagina 27

Ethiek van de wetenschapscommunicatie

Mag je alle kennis communiceren?
Martin Drenthen, Jaap Willems,
Hub Zwart (red.)
Amsterdam : Boom, 2005. – 226 p.
– ISBN 90 8506 0850, €25,90

Peter-Paul Verbeek wijst in deze interessante bundel erop dat een groot deel van de ontwikkeling van technologie zich aan een democratische controle onttrekt, terwijl 'technologie wel een belangrijke en soms zelfs beslissende rol speelt in de manier waarop ons dagelijks leven en onze samenleving ingericht worden'. Hiermee onderstreept de Twentse techniekonderzoeker het belang van wetenschap- en techniekcommunicatie (WTC). WTC heeft betrekking op de communicatie tussen de wereld van de wetenschap en techniek en het grote publiek. In de bundel worden niet alleen allerlei aspecten van deze communicatie beschreven, maar ook diverse ethische dilemma's die daarmee verbonden zijn aan de orde gesteld. Welke normen en waarden spelen een rol bij het verspreiden van de informatie over wetenschap en technologie naar de rest van de samenleving? Moet en mag alles wat bekend is ook aan iedereen worden verteld?

Seks en de seksen

Een geschiedenis van moderne omgangsvormen
Cas Wouters
Amsterdam : Bert Bakker, 2005.
– 302 p. – ISBN 90 351 2712 9,
€24,90

Zijn er gedragsvormen die niet in manierenboeken zijn geboekstaafd en toch een enorme stempel op de samenleving drukken? En zijn er mensen die geen manierenboeken lezen en er ook niet indirect (via kranten of tijdschriften) door worden beïnvloed? Deze vragen dringen zich op bij het lezen van Cas Wouters' intrigerende boek over veranderingen in de omgangsvormen tussen seksen, dat gebaseerd is op historisch onderzoek naar veranderingen in Amerikaanse, Duitse, Engelse en Nederlandse manierenboeken tussen het einde van de negentiende en het begin van de eenentwintigste eeuw. Ondanks het feit dat het onderzoek in theoretisch en methodologisch opzicht veel te wensen overlaat, is het boek vanwege de kostelijke citaten uit manierenboeken en tijdschriften zeer lezenswaardig. Goed gekozen citaten worden op het theo-

Gesignaleerd

René Gabriëls
is verbonden aan de
Faculteit der
Cultuurwetenschap-
pen van de Universi-
teit Maastricht

retisch procrustusbed van de informalisering gelegd; zij moeten aantonen dat zich in de twintigste eeuw een langetermijnproces heeft voltrokken dat voor een breder en gedifferentieerder publiek tot een grotere variëteit aan gevoels- en gedragsalternatieven heeft geleid waardoor de omgang tussen de seksen inschikkelijker, genuanceerder en gevarieerder is geworden. Het vooruitgangsgeloof van Wouters leidt tot de volgende suggestie voor een prijsvraag: geef verschillende antropogen, sociologen en historici de van een jaartal voorziene en door hem verzamelde citaten en laat ze een nieuw verhaal schrijven over de veranderde verhouding tussen de seksen.

Genegenheid en gelegenheid

Twee eeuwen partnerkeuze en huwelijk
Jan Kok, Marco H.D. van Leeuwen (red.)
Amsterdam : Aksant, 2005. – 339 p. – ISBN 90 5260 177 1, €19,90

Kees Schuyt zei tijdens een onderwijsbijeenkomst tegen een studente die de wereld voortdurend in termen van 'kiezen' en 'keuze' duidde: 'U denkt dat u uw partner bewust kiest, maar de socioloog leert u dat die keuze achter uw rug om wordt bepaald door factoren waar u geen weet van heeft.' En hij voegde eraan toe: 'Als socioloog voorspel ik dat u een partner kiest die hooguit een of twee standen verwijderd is van de stand van uw ouders.' Het gelijk van Schuyt wordt op zeer verschillende manieren bevestigd door de dertien artikelen over partnerkeuze die in dit boek verzameld zijn. De diverse auteurs tonen allerlei patronen van partnerkeuze, en laten overtuigend zien hoe die zijn ingebed in een specifieke cultuur en door historische ontwikkelingen kunnen veranderen. Zo nam in Zuid-Limburg het aantal Belgisch-Nederlandse huwelijken na 1839 sterk af. Naast dit artikel over de partnerkeuze in de Zuid-Limburgse grensstreek staan in het boek mooie artikelen over de partnerkeuze van Turken en Marokkanen, vrijen en trouwen sinds het Interbellum en de rol die de partnerkeuze speelt bij de reproductie van de Noord-Hollandse

boerenstand in de negentiende eeuw en het begin van de vorige eeuw.

Creatieve Democratie

John Deweys pragmatisme als grondslag voor een democratische samenleving
Louis Logister
Budel : Damon, 2004. – 348 p. – ISBN 90 5573 555 8, €22,50

Volgens de Amerikaanse filosoof, socioloog en pedagoog John Dewey (1859-1952) moet de wetenschap in dienst staan van het oplossen van praktische problemen. Zijns inziens beginnen mensen pas na te denken wanneer zich praktische problemen voordoen. Wanneer de automatische piloot niet meer functioneert, de alledaagse handelingen niet verlopen zoals dat wordt verwacht, wordt nagedacht. Pragmatist Dewey vindt dat het de taak van de wetenschapper is om door middel van systematisch en kritisch onderzoek leken te helpen bij het oplossen van hun problemen. Dat kan het beste in de context van een participatieve democratie waarbij burgers actief betrokken worden bij de menings- en besluitvorming in de samenleving. Louis Logister schreef over het leven en werk van Dewey niet alleen een uitstekende boek, maar beargumenteert ook waarom diens denkbeelden nog steeds heel actueel zijn.

De grens als spiegel

Een vergelijking van het cultuurbeestel in Nederland en Vlaanderen
Quirine van der Hoeven
Den Haag : SCP, 2005. – 170 p. – ISBN 90 377 0222 8, €12,50

Vlaanderen vormt de lachspiegel van het Nederlandse cultuurbeleid. Wie de genuanceerde SCP-studie van Quirine van der Hoeven leest, kan niet anders concluderen dat wat Nederland aan cultuur doet lachwekkend weinig is, althans in vergelijking met dat wat de burens uit het Zuiden doen. Vlaanderen geeft per hoofd van de bevolking veel meer geld uit aan cultuur dan Nederland. Terwijl Vlaanderen met zes miljoen inwoners een cultuurbudget van bijna 850 miljoen euro heeft, moeten de 16 miljoen Nederlanders het met een budget van ruim 1,5 miljard euro doen. Het Vlaams cultuurbeleid is ook breder van opzet, omdat het verbonden is met het welzijnsbeleid. Het sociaal-cultureel werk zorgt voor het vergroten van de cultuurdeelname en een breed netwerk van laagdrempelige cultuurcentra zorgt voor de nodige culturele

Veranderende solidariteit

In gesprek met rechtssocioloog Rob Schwitters

Olaf Tans en Roland Pierik

De Nederlandse rechtssociologie zit in de verdrukking. Vakgroepen houden op zelfstandig te bestaan, leerstoelen verdwijnen en het aantal banen loopt terug. Toch werd Rob Schwitters onlangs aangenomen als UHD rechtssociologie bij de rechtenfaculteit van de Universiteit van Amsterdam. Een

Het interieur van zijn appartement in de buurt van Artis lijkt beïnvloed door de Scandinavische stijl – Schwitters woonde en werkte een tijd in Noorwegen. In de ruime woonkamer liggen mooie planken op de vloer en ook de kasten zijn gemaakt van grenen. Er staat er niets teveel en nergens slingert iets rond,

interessant figuur, zo leek ons, die vast wel iets te melden heeft over de toestand van de rechtssociologie in Nederland. Ook waren wij nieuwsgierig naar het thema dat hem al bijna twintig jaar bezighoudt, door hemzelf omschreven als 'de tendens van schuld- naar risico-denken'.

alsof aan het concept 'spullen' in dit huis geen waarde wordt gehecht. De schilderijen zijn abstract en de kleuren ingetogen. Centraal staat een grote zwarte vleugel. 'Ik vind dat echt heerlijk,' aldus Schwitters, 'om tussen het werk door een beetje te kunnen spelen.'

Hij studeerde sociologie aan de UvA, in een tijd dat de sociale wetenschappen werden gedomineerd door linkse en progressieve ideeën. Schwitters vond dat enerzijds uitdagend, maar anderzijds had hij het gevoel dat iedereen langs elkaar heen praatte. Het juridische denken trok hem aan omdat het is gericht op het vinden van gemeenschappelijke normatieve uitgangspunten en dus communicatie bevordert. Daarom ging hij colleges volgen aan de Rechtenfaculteit en werd daar student-assistent van professor Hoekema. 'Veel rechtssociologen zijn teleurgestelde juristen. Ik ben een socioloog die vanaf het begin is gefascineerd door de juridische manier van denken.' In 1986 werd Schwitters AIO bij de Utrechtse rechtssociologen onder wijlen professor Peters. Niet veel later ging hij ook werken voor het Postdoctoraal Instituut voor de Sociologie (tegenwoordig de Amsterdamse School voor Sociaal-wetenschappelijk Onderzoek). Na zijn promotie volgde aanstellingen bij de Open Universiteit, de universiteit van Oslo, het Ministerie van Justitie (correspondent Scandinavië), de Rijksuniversiteit Groningen, en sinds 1 januari is hij dus terug op het oude nest, de UvA.

Crisis?

Gaat het echt zo slecht met de rechtssociologie in Nederland?
 'Als je afgaat op de personele bezetting gaat het slecht. In Maastricht is het vak afgeschaft. In Amsterdam was er een volwaardige leerstoel, maar die bestaat niet meer. Groningen is mooi (daar is net een nieuwe hoogleraar benoemd, OT), maar over het geheel genomen zijn er minder leerstoelen dan tien, vijftien jaar geleden. Overigens heeft dat weinig te maken met de kwaliteit van het rechtssociologisch onderzoek. Er zijn de afgelopen jaren ontzettend veel proefschriften verschenen. De bijeenkomsten van de VSR (Vereniging voor Sociaal-wetenschappelijke bestudering van het Recht, OT) worden sinds vijf jaar steeds beter bezocht, met name ook door jonge mensen. Dus inhoudelijk gaat het helemaal niet zo slecht. Er is ook thematiek voldoende. Er zijn zoveel maatschappelijke problemen die met het recht te maken hebben. Dat is een goudmijn voor sociologen!' *Gegeven het feit dat het vakgebied dus kennelijk floreert, verbaast het des te meer dat banen en instituten verdwijnen.*
 'Ten eerste is de rechtssociologie gestationeerd op juridische faculteiten, en die hebben hun eigen dynamiek. Zo moet steeds meer plaats worden ingeruimd voor internationaal recht. Ten tweede heeft de rechtssociologie concurrentie gekregen van andere empirisch georiënteerde wetenschappen zoals rechtseconomie, bestuurskunde en organisatiewetenschappen. Dat maakt dat we een beetje in het verdomhoekje zitten.'

Maar gaat de rechtssociologie louter ten onder aan externe factoren? Zijn er geen redenen de hand in eigen boezem te steken?

'Er zijn wel dingen die beter kunnen. Sommigen vinden dat de rechtssociologie zich meer met beleidsvorming zou moeten bezighouden, maar volgens mij moeten we de snelle oplossingen overlaten aan de adviesbureaus. De kracht van de rechtssociologie is nu juist dat zij kan putten uit een groot theoretisch reservoir, en dat zij op grond daarvan iets zinnigs kan zeggen over maatschappelijke ontwikkelingen. Daarvoor is sociologische verbeeldingskracht nodig.'

Dat klinkt alsof Schwitters toch een soort van inhoudelijk probleem ziet. Gaat de rechtssociologie mank aan een gebrek aan sociologische verbeeldingskracht, en wat moeten wij daaronder verstaan?

'Misschien heeft het te maken met het feit dat veel rechtssociologen teleurgestelde juristen zijn. Ze hebben vaak rechten gestudeerd en een interesse voor maatschappelijke vraagstukken ontwikkeld, maar zijn niet vertrouwd met klassieke sociologische theorieën van bijvoorbeeld Weber, Durkheim, Giddens en Habermas. Het zou leuk zijn als dat soort theorieën meer werd gebruikt.'

Een gebrek aan visie?

'Het gaat om de combinatie van maatschappelijke betrokkenheid en theoretische afstandelijkheid. Neem mijn promotor, Toon Peters. Dat was overigens ook een teleurgesteld jurist, maar het was een enorm belezen man. Die las het werk van alle grote sociologen. Die vergeleek bijvoorbeeld de rationaliteit in het Japanse en het Westerse model van recht, en schreef daar prachtige beschouwingen over.¹ Dat type rechtssocioloog is er niet zoveel meer, maar kan zo weer terugkomen.'

Heeft het misschien ook te maken met het feit dat de rechtssociologie hoofdzakelijk wordt bedreven in Rechtenfaculteiten, en zij dus voortdurend haar waarde moet bewijzen ten opzichte van juristen?

'Sociologen zijn geneigd verbanden te leggen, bijvoorbeeld tussen het thema aansprakelijkheid en het werk van Habermas. Juristen denken veel meer in domeinen. Die beperken hun belangstelling vaak tot een specifiek rechtsgebied. Je hebt het over strafrecht of bestuursrecht of privaatrecht. Bovendien zijn ze retorisch heel sterk. Het zijn echt heel goede praters. Nergens worden zulke goede colleges gegeven als op de juridische faculteiten. Daar moeten de sociologen tegen opboksen. Als zij zich afvragen of bepaalde observaties sociologisch verantwoord zijn, worden ze al gauw gezien als een methodologische lastpost.'

Waarom wordt de rechtssociologie eigenlijk alleen bedreven op Rechtenfaculteiten?

'Ik zou het goed vinden als een groot deel van de rechtssociologen zou worden ondergebracht op sociologische faculteiten. Dan zou het vakgebied methodologisch sterker komen te staan. Ambachtelijk zou het een vooruitgang betekenen. Daar staat tegenover dat de rechtssociologie wel voeling moet houden met de juridische praktijk.'

Calculerende solidariteit

Het belangrijkste thema in zijn eigen werk beschrijft hij als 'de tendens van schuld naar risico'. Schwitters doelt daarmee op een ontwikkeling in het denken over, en organiseren van, aansprakelijkheid voor bepaalde vormen van schade. Zo beschrijft hij in zijn proefschrift dat de Ongevallenwet 1901 het resultaat is van veranderende opvattingen over aansprakelijkheid voor schade uit bedrijfsongevallen.² In de negentiende eeuw konden arbeiders dergelijke schade in juridische zin alleen verhalen op hun werkgevers indien de laatste schuld had aan het ongeval. Afgezien van het feit dat het nauwelijks bij arbeiders opkwam dat zij een juridische procedure konden starten, stonden zij voor de onmogelijke taak de schuld van de werkgever te bewijzen. Aan het einde van de negentiende eeuw ging men inzien dat de schuldaansprakelijkheid arbeiders te weinig mogelijkheden bood om hun schade te verhalen. Daarom introduceerde men de zogenaamde risico-aansprakelijkheid. Een werkgever is volgens deze juridische constructie niet aansprakelijk op basis van zijn individuele schuld aan het ongeval, maar op basis van het feit dat hij deel uitmaakt van een collectief (i.c. een bedrijfstak) dat verantwoordelijk is voor, en belang heeft bij, een risicovolle activiteit. Zo garandeerde de Ongevallenwet 1901 bepaalde vergoedingen voor slachtoffers van ongevallen in industriële bedrijven.

Je kunt je afvragen waarom dit thema sociologisch relevant is. 'Het gaat in feite om veranderende concepties van solidariteit. In de negentiende eeuw moesten arbeiders vaak terugval- len op meer informele vormen van zorg. Kenmerkend voor de ontwikkeling daarna is dat de verhoudingen verzakelijken, dat de zorg voor slachtoffers van bijvoorbeeld bedrijfsongevallen wordt geïnstitutionaliseerd in de vorm van fondsen en verzekeringen. Men sprak van een 'kapitaalverlies' waartegen de samenleving zich moest wapenen. Er ontstaat dus een meer calculerende vorm van solidariteit: de samenleving stelt zich als geheel verantwoordelijk voor bepaalde vormen van leed en ontwikkelt een beleid om de schade over grote groepen te verdelen.'³

Volgens Schwitters doordringt deze tendens de moderne samenleving in al zijn facetten. Onder verwijzing naar De Swaans studies naar de verzorgingsstaat, signaleert hij ook de mentaliteitsverandering die ermee is gepaard is gegaan. 'Ik heb in Itteren gewoond toen het hoog water was. Helaas had ik mijn handen vol aan mijn eigen huis, want eigenlijk had ik onderzoek moeten doen. De bevolking van Itteren bestaat grofweg uit autochtonen, wonend in de oude dorpskern, en allochtonen zoals wij, wonend in nieuwbouw. De autochtonen hadden al generaties lang overstromingen meegemaakt. Die hadden stenen vloeren op de begane grond, vluchtten gewoon naar zolder en lieten het gelaten over zich heenkomen. In onze moderne wijk, waar iedereen natuurlijk de mooiste houten vloeren had laten leggen, was de stemming heel anders. Op straat had men het over de gemeente die had toegestaan dat

binnen de dijken werd gebouwd. Men sprak direct in termen van compensatie en tekortschietend overheidshandelen. Dat is typisch voor het moderne denken. Er wordt onmiddellijk een verantwoordelijke instantie aangewezen.'

Morele reflexiviteit

Hoewel van een rechtssocioloog niet in de eerste plaats normatieve oordelen mogen worden verwacht, proberen we hem niettemin te verleiden tot een stellingname. Het begint er namelijk op te lijken dat de tendens van schuld naar risico een keerzijde heeft. Als onze schade en schuld zo vanzelfsprekend worden afgewenteld op het collectief, zou je zeggen dat ons persoonlijk verantwoordelijkheidsbesef afneemt. Waarom zou men bijvoorbeeld de parketvloer beschermen tegen het opruk- kende water in de wetenschap dat de schade toch wel zal worden vergoed uit een calamiteitenfonds? Volgens Schwitters biedt het moderne risico-denken ook een aantal voordelen.

'Vroeger was men alleen gericht op het aansprakelijk stellen van individuen op basis van een moreel oordeel over hun handelen. Het individualistisch schuldbegrip was dominant. Tegenwoordig worden ook andere morele overwegingen in de besluitvorming betrokken. Zo heeft het belang van het slachtoffer een groter gewicht gekregen bij het bepalen van aansprakelijkheid. Ook wordt de wenselijkheid van de riskante sociale activiteit in de afweging betrokken: hoeveel slachtoffers is autorijden bijvoor- beeld waard? Hoeveel mogen de kosten van gezondheidszorg stijgen als gevolg van vetzucht? Vervolgens kan men oog hebben voor inkomensongelijkheid, bijvoorbeeld door premies inkomstenafhankelijk te innen. In die zin biedt de risico-aan- sprakelijkheid de mogelijkheid tot een grotere morele reflexivi- teit ten aanzien van de verdeling van schadelasten.'

Wij herhalen het punt dat een dergelijk systeem moet leiden tot een uitholling van de persoonlijke moraal. Neem de rege- ling van verkeersongevallen. Wanneer je tegenwoordig een ongeluk veroorzaakt, stap je uit, wisselt een aantal gegevens uit en rijdt weer verder. Vaak is er geen sprake van ruzie, dat wil zeggen, van sanctionerend gedrag van burgers ten opzichte van elkaar. Er is namelijk de gerieflijke gedachte dat het verzekeringstechnisch allemaal wel goed komt; dat het collectief deze schade zal dragen. Dat leidt toch tot een ver- minderd moreel besef van de individuele automobilist? Schwitters bepleit een genuanceerde visie op deze problema- tiek. Enerzijds onderkent hij het gevaar van een dergelijke erosie van het moreel besef. Het schuld-denken werd gedo- mineerd door concrete gedragsnormen zoals die van een goed patroon, een goede buur, een goed huisvader, etc. Het Risico-denken is meer een sociale constructie waarin aanspra- kelijkheid vorm krijgt op basis van beleidsmatige en weten- schappelijke overwegingen. Risico is meer abstract en verder verwijderd van dagelijkse noties van verantwoordelijkheid. Schwitters geeft een voorbeeld om deze morele erosie te illu- streren: 'In een villawijk in Breda werd een woonwagenkamp gevestigd. Omdat daarmee de waarde van huizen daalt, voor- zag een gemeentelijke regeling in schadevergoeding voor huis- eigenaars. Toen een van de woonwagenbewoners dit hoorde, stelde deze: de samenleving zou ons een schadevergoeding moeten betalen omdat wij gediscrimineerd worden! Dat illu- streert hoe de traditionele waarde van goed nabuurschap volledig is verdrongen door een schadebesef dat werd bepaald

door een abstract inzicht: de marktwerking.' Anderzijds benadrukt Schwitters dat risico-denken niet per definitie blijf geeft van een uitholling van de moraal. 'In de Bredase casus is dat misschien het geval, maar daar werd de schade vastgesteld op basis van één (economisch) criterium. Het risico-denken biedt juist de mogelijkheid meerdere overwegingen in de besluitvorming te betrekken. Dan ontstaat een meer reflexieve, gesociologiseerde vorm van moraal!'⁴

Toekomst

Er bestaan globaal twee visies op het wezen van de rechtssociologie. In de ene visie bestudeert zij de wijze waarop rechtsregels maatschappelijke ontwikkelingen beïnvloeden, ook wel aangeduid als de stroming die de *werking* van het recht analyseert. In de andere visie wordt het recht geanalyseerd als uitkomst van maatschappelijke veranderingen, ook wel aangeduid als de stroming die de *sociale genese* van het recht analyseert. Het is duidelijk geworden dat wij in Rob Schwitters een representant van de tweede stroming hebben ontmoet, die niet terugdeinst voor het normatieve debat. 'Een socioloog moet zijn morele oordeel opschorten, maar ik vind wel dat de sociologie het ons uiteindelijk mogelijk moet maken een meer overwogen normatief standpunt in te nemen.' Uitgaande van die gedachte ziet hij een aantal uitdagingen voor de nabije toekomst. Zo zou hij het begrip privacy een hechter fundament willen geven door 'in sociologisch-historisch perspectief de wijzigende contouren van dit begrip te analyseren.' Verder is het Nederlandse euthanasiedebat volgens hem een uniek thema voor de rechtssocioloog: 'Nergens is het sterven in zo sterke mate een publieke zaak geworden. De spanning tussen juridische controle en vertrouwen in professionals, en die tussen individuele autonomie en sociale cohesie is hier zeer actueel!' Ondanks de actuele problemen, ziet Schwitters de toekomst van de sociologie als geheel rooskleurig tegemoet. 'Van het recht wordt in toenemende mate verwacht een oplossing de

bieden voor sociale problemen, maar tegelijkertijd is er het groeiende besef dat juridisering veel onwenselijke effecten met zich mee brengt. In dat spanningsveld kan de rechtssociologie haar waarde bewijzen.' Hem zal het aan sociologische verbeeldingskracht in ieder geval niet ontbreken. 'Een van de mooiste teksten die ik ooit heb gelezen is van Durkheim. Hij geeft daarin een pamfletistische steun aan de positie van Dreyfuss (in zijn proces tegen de Franse staat, OT) en rechtvaardigt tegelijkertijd diens positie met een historisch-sociologische beschouwing over de groeiende betekenis van individuele autonomie in westerse samenlevingen. Dat is een prachtige combinatie van historisch-sociologische analyse en gefundeerde standpuntbepaling.'

Noten

1. Een overzicht van zijn werk is te vinden in: A.A.G.Peters - *Recht als kritische discussie : een selectie uit het werk van A.A.G.Peters.* - Arnhem : Gouda Quint, 1993.
2. R.J.S.Schwitters - *De risico's van de arbeid : het ontstaan van de Ongevalwet 1901 in sociologisch perspectief.* - Groningen : Wolters-Noordhoff, 1991. Zie ook: R.Schwitters - 'Riskante aansprakelijkheid'. - In: *Recht en Kritiek* 17 (1991) 1, p. 5-39.
3. R.J.S. Schwitters - Een calculerende solidariteit in wording. - In: G. van den Bergh, C. Lorenz, R. Pieterman (red.) - *Het recht van de geschiedenis : historische dimensies in sociaal-wetenschappelijk onderzoek van het recht.* - Den Haag : Vuga, 1993. - p. 77-97.
4. R.J.S. Schwitters - Aansprakelijkheid zonder grenzen. - In: Freek Bruinsma et al. (red.) - *Precaire Waarden : Liber Amicorum voor Prof. mr. A.A.G. Peters.* - Arnhem : Gouda Quint, 1994. - p. 191-207.

Olaf Tans is rechtsfilosoof en politicoloog, en als postdoc werkzaam bij de rechtenfaculteit van de UvA. Roland Pierik is politiek theoreticus, en als UD verbonden aan de rechtenfaculteit van de UvT. De foto's bij het artikel zijn door Roland Pierik gemaakt.

Personalia - vervolg van pagina 22

de participatie van migranten en allochtone vrouwen op verschillende terreinen van de samenleving combineren met een kritische analyse van beeldvorming en debat over multiculturaliteit en gender. De kern van haar opdracht is het ontwikkelen van een programma dat bijdraagt aan een beter begrip van culturele aspecten van integratie. Momenteel zet Ghorashi een internationaal onderzoek op naar de ontwikkeling van migranten. Zij stelt daarbij vooral de vrouwen als krachtige stimulansen van verandering centraal. Met haar publicaties, voordrachten en media-optredens levert ze een belangrijke bijdrage aan het wetenschappelijke en maatschappelijke debat over de positie van migranten(vrouwen) in de multiculturele samenleving. Ghorashi is lid van het college van toezicht en advies van SIRE (Stichting Ideële Reclame), lid van de adviesraad van Pharos en sinds 1 juli 2005 lid van de Adviescommissie voor Vreemdelingenzaken. Ze is redactielid van *Focaal: European Journal of Anthropology*.

foto: Soraya Ebrahimi

Voorwaarden voor grootschalige institutionele

Bruno Merlevede

De val van het communisme op het einde van de 20ste eeuw bracht een aantal belangrijke veranderingen van zowel sociale als geopolitieke aard teweeg. Een van de belangrijke redenen voor de val van het communisme was het feit dat het communistisch systeem er niet in slaagde de welvaart in de Westerse markteconomieën bij te houden of bij te benen. Het communistisch systeem had immers een belangrijk economisch luik,

Bruno Merlevede
Proefschrift: *The Effects of Economic Reform and Foreign Direct Investment on the Domestic Economy and the Domestic Companies of Central and Eastern European Transition Countries*
Geboren te Aalst, 1976
Doctoraat in de Economische Wetenschappen, 30 mei 2005
Universiteit Gent

waarbij de centrale overheid de rol van het marktmechanisme overnam en productiehoeveelheden en prijzen vastlegde. De val van het communisme betekende dan ook de start van een scala van institutionele en economische hervormingen, zoals prijsliberalisatie, privatisering van staatsbedrijven en het creëren van financiële markten. Algemeen werd verwacht dat na een initiële terugval van de welvaart bij de transitie van plan-

naar markteconomie de implementatie van het marktmechanisme zeer snel zou resulteren in sterke economische groei (het zogenaamde J-curve effect). Deze hoge verwachtingen werden echter allesbehalve ingelost. Dit toont aan hoe onrealistisch de verwachtingen waren. De bijdrages in het proefschrift situeren zich binnen het kader van de transitie van plan- naar markteconomie. De bevindingen overstijgen echter in vele gevallen dit kader en zijn relevant voor elk proces van grootschalige hervormingen of voor elk ontwikkelingsland.

Verkeerde hervormingen

In een eerste deel van het proefschrift analyseer ik de relatie tussen economische groei en vooruitgang met betrekking tot hervormingen in de richting van een markteconomie. Hervormingen hebben een negatieve impact op economische groei op het moment dat ze doorgevoerd worden, maar hebben later een positief effect dat het eerdere negatieve effect overtreft. Er is dus een aanpassingskost, maar deze wordt meer dan gecompenseerd door het latere positieve effect. Dit is een uiting van het feit dat het marktsysteem in staat is betere groeiprestaties neer te zetten dan het communistisch systeem. Er bestaat echter niet zoiets als 'de markteconomie' (denk bijvoorbeeld aan de verschillen tussen het continentaal Europese en het Angelsaksische model). Omdat er verschillende types van markteconomieën zijn, kan transitie beter omschreven worden als een zoektocht naar het meest geschikte markttype. Binnen dit denk-kader is het doorvoeren van 'verkeerde' hervormingen – die later

ongedaan gemaakt moeten worden – niet langer onwaarschijnlijk. De realiteit leert ons dat ongeveer de helft van de transitie-landen op een bepaald moment één of meerdere hervormingen terugschroefd heeft. In eerdere empirische literatuur had het terugschroeven van hervormingen impliciet een positief effect op economische groei. Dit druist in tegen de theoretische literatuur. Bijdrage één presenteert een nieuw empirisch kader en toont aan dat terugschroeven wel degelijk gepaard gaat met hoge kosten in termen van economische groei.

Kosten

Het belang van de kosten verbonden aan het terugschroeven van hervormingen wordt behandeld in bijdrage twee. In de vele theoretische modellen die de ideale snelheid van hervormingen behandelen, spelen deze kosten een cruciale rol. Indien er geen kosten verbonden zijn aan het terugschroeven van hervormingen, is het optimaal om meteen alle hervormingen uit te proberen (big bang). Indien er wel kosten zijn, is het zaak om 'foute' hervormingen te vermijden. Als er onzekerheid is over welke hervormingen de juiste zijn, neemt de kans op terugschroeven toe. Deze kosten, gecombineerd met onzekerheid, maken een stapsgewijze aanpak (gradualisme) interessanter. Een stapsgewijze aanpak heeft dan als voordeel dat het aantal ongepaste hervormingen kleiner zal zijn en tegen beperkte kost ongedaan gemaakt kan worden. De uitge-

een hoger optimaal niveau. Wat de manier van het privatiseren van voormalige staatsbedrijven betreft, is de uitkomst dat het gebruik van methodes die open staan voor buitenlandse deelname, aanleiding geven tot een onmiddellijke stijging van het optimale niveau. Het gebruik van methodes die niet open staan voor buitenlandse deelname, heeft geen invloed op het optimale niveau, maar vertraagt de aanpassing naar het optimale niveau. Buitenlandse investeerders stellen hun investeringsproject dus uit. Op langere termijn blijkt de manier van privatiseren niet belangrijk te zijn, omdat het privatiseren zelf slechts een eerste stap is in een proces van opeenvolgende wijzingen in eigendomstructuur.

Spillovers

Directe investeringen fungeren niet alleen als financieringsbron, maar ook als een potentieel kanaal waarlangs binnenlandse ondernemingen met nieuwe technologieën en managementpraktijken in aanraking komen. Buitenlandse directe investeringen kunnen dus ook de economische groei en welvaart bevorderen. Hoewel dit adagium in beleidskringen algemeen aanvaard is, zijn de wetenschappelijke bewijzen ervoor beperkt. Door middel van een empirische analyse op bedrijfsniveau gaat bijdrage vier de effecten van de aanwezigheid van buitenlandse ondernemingen op de productiviteit van binnenlandse ondernemingen ('spillovers') na. Daarin worden

e en economische hervormingen

voerde simulaties bevestigen de theoretische verwachting dat zelfs een relatief kleine kans op terugschroeven volstaat voor beleidsmakers om de stapsgewijze aanpak te verkiezen.

Optimaal niveau

Aan grootschalige economische hervormingen en herstructurering zit ook een kostenplaatje vast. Omdat in transitie-landen de binnenlandse financieringsbronnen erg beperkt zijn, is er nood aan externe middelen. Verschillende types financiële stromen brengen verschillende effecten teweeg. Vooral de mate waarin de financiële inbreng al dan niet gemakkelijk teruggetrokken kan worden, is van belang. Vanuit dit oogpunt zal een gastland directe investeringen verkiezen boven andere kapitaalstromen, omdat deze minder omkeerbaar zijn. Vanuit het standpunt van de buitenlandse investeerders bestaat dan weer een optimaal investeringsniveau. Omdat buitenlandse investeringen zo goed als onmogelijk waren tijdens de communistische periode zal het optimale niveau niet ineens bereikt worden. In bijdrage drie ben ik nagegaan welke factoren dit optimale niveau beïnvloeden en hoe snel dit niveau bereikt wordt. Zowel de meer vertrouwde factoren als marktgrootte, handelsintegratie en loonkosten, als specifieke transitiefactoren, zoals de snelheid van de hervormingen en de manier van privatiseren van voormalige staatsbedrijven, blijken een rol te spelen. Een groter marktpotentieel en lagere loonkosten, gecorrigeerd voor arbeidsproductiviteit, maken een land aantrekkelijker als investeringslocatie, evenals een grotere vooruitgang inzake hervormingen. Dit impliceert

zowel de effecten van buitenlandse ondernemingen op binnenlandse concurrenten in dezelfde sector (het intra-sectorieel effect) als de effecten van buitenlandse ondernemingen op hun binnenlandse leveranciers en afnemers (het inter-sectorieel effect) nagegaan. De gangbare definitie wordt gehanteerd: een onderneming wordt als buitenlands beschouwd wanneer minstens 10 procent van het kapitaal in handen is van een buitenlandse investeerder.

Inter-sectoriële spillovers blijken veel groter en belangrijker dan intra-sectoriële spillovers. Of spillovers nu al dan niet positief zijn hangt af van een combinatie van bedrijfsspecifieke eigenschappen. Belangrijke factoren zijn het technologisch niveau van de binnenlandse onderneming in verhouding tot de buitenlandse ondernemingen, ondernemingsgrootte, de mate waarin er reeds concurrentie is tussen binnenlandse ondernemingen of concurrentie van geïmporteerde goederen, en de mate waarin het bedrijf produceert voor exportmarkten. De score van een binnenlands bedrijf voor elk van deze kenmerken zal bepalen of er positieve, dan wel negatieve spillovers zijn. Daarnaast vinden we dat ook de eigendomsstructuur van de buitenlandse ondernemingen invloed heeft op spillovers. Ondernemingen die volledig in handen zijn van buitenlandse investeerders brengen geen spillovers met zich mee, waarschijnlijk omdat ze weinig tot geen contact hebben met binnenlandse ondernemingen. Ondernemingen met een buitenlandse minderheidsparticipatie hebben daarentegen een positieve impact op de productiviteit van hun leveranciers en hun klanten. De bevindingen wijzen op het belang van het voorbereiden van de binnenlandse bedrijven op de komst van buitenlandse bedrijven.

Gerichte hantering van de

J.H.W. Oostendorp en J.H. Roos

Zo'n tien jaar geleden was een kerntakendiscussie een betrekkelijk nieuw fenomeen in de gedachtevorming over het besturen van gemeenten. Na enige jaren van betrekkelijke stilte staat dit heroverwegingsinstrument thans opnieuw in het brandpunt van de belangstelling. In tijden van financieel-economische neergang organiseert elke organisatie vroeg of laat wel een kerntakendiscussie. De suggestie dat de methodiek een modieus middel is om bezuinigingstaakstellingen op een meer geavanceerde manier dan via de 'kaasschaaf' of 'botte bijl' te realiseren doet onrecht aan de brede toepassingsmogelijkheden.

Heroverweging is géén toevallig verschijnsel

Natuurlijk, geconfronteerd met een economische neergang is de aanleiding tot heroverweging van taken minder vrijblijvend dan ten tijde van een hausse. Een begrotingsoverschot (of in ieder geval financiële ruimte voor beleidsintensiveringen) werkt vaak als een verhullende sluier voor politieke tegenstellingen en keuzen. Er ontbreekt een 'natuurlijke druk' om bestaande programma's en prioriteiten scherp te toetsen. De onvermijdelijkheid van (ingrijpende) afwegingen staat bij bezuinigingen daarentegen wél scherp op het netvlies. Aangewakkerd door de noodzaak om efficiënter met middelen om te springen bezinnen gemeenten zich meer systematisch op de kwaliteit van de organisatie.

Naast de financiële discussie zijn er genoeg andere aanleidingen voor het voeren van een kerntakendiscussie. Wij noemen er drie. Ten eerste is de connectie tussen burger en bestuur problematischer dan wordt verondersteld (zoals het referendum over de Europese grondwet onlangs weer heeft bevestigd). De veelbesproken 'kloof' heeft in de afgelopen jaren geleid tot talloze voorstellen tot verbetering (zoals interactieve beleidsvoering, beleidsateliers, Politieke Markten en dergelijke). Daarbij wordt tegelijk de vraag opgeworpen: zijn wij in relatie met onze omgeving nog wel met de juiste zaken bezig? Vernieuwend besturen is, ten tweede, vaak een functionele noodzaak. Wanneer de schaal van organisaties niet toereikend is om bepaalde taken zelfstandig te kunnen behartigen vanwege bijvoorbeeld de specialistische kennis die is vereist of de hoge kapitaalkosten (zoals gemeentelijke afvalverwijdering) wordt vaak gezocht naar andere bestuurlijke arrangementen. Regionale taakbehartiging en verzelfstandiging zijn dan reële opties, maar bepaald geen neutrale mogelijkheden (denk bijvoorbeeld aan de gevolgen voor de blijvende bestuurlijke zeggenschap van de moederorganisatie). Een kerntakendiscussie geeft inzicht in wen-

selijkheid, nut, dilemma's en uitdagingen hieromtrent. Een derde stroom is dat kerntakendiscussies zijn op te vatten als een politiek-bestuurlijke poging om een zekere mate van ordenelijkheid en weloverwogenheid aan te brengen in de onoverzichtelijke en complexe werkelijkheid van het lokaal

De bestuurlijke peilstok

bestuur. Het afwegingsproces biedt gemeentebesturen de mogelijkheid om discussies gestructureerd te voeren, om beslissingen verantwoord te nemen en maakt zodoende een wezenlijk onderdeel uit van de dominante zingevingpatronen binnen het openbaar bestuur.

Aanleidingen voor continue heroverweging

Elke vorm van sturing is te beschrijven als (een poging tot) gerichte beïnvloeding. Dit intentionele handelen kan alleen succesvol worden uitgevoerd wanneer er een reëel beeld bestaat van de werkelijkheid. De realiteit van het openbaar bestuur is voortdurend aan verandering onderhevig. De meervoudige aanleidingen voor het voeren van een kerntakendiscussie zijn in essentie terug te voeren op twee perspectieven.

In de eerste plaats zijn in opeenvolgende tijdvakken verschillende waarden dominant. Termen als nachtwakersstaat, verzorgingstaat en transactiestaat en concepten als 'de overheid als procesmanager' of 'de overheid als resultaatverantwoordelijke') representeren uiteenlopende visies op de kernactiviteiten en hoofdfuncties van overheden. Verandering van waardeoriëntaties gebeurt met tussenpozen van één of enkele decennia en gaat hand in hand met veranderingen in organisatie- en managementpatronen. Een meer praktische insteek vormt de analyse van diverse inhoudelijke, economische, bestuurlijke en politiek-maatschappelijke ontwikkelingen die als interveniërende variabelen van invloed zijn op de functies en het optreden van overheidsorganisaties. Voorbeelden zijn de invoering van ingrijpende algemene of sectorale wetgeving (denk aan de Wet Dualisering Gemeentebestuur of de Wet Werk en Bijstand) en geleidelijke wijzigingen in sociaal-geografisch profielen van een stad of land (toename van het aantal alleenstaanden, urbanisatie en vergrijzing leiden tot een specifieke vraag naar goederen en diensten van de overheid). Ook dit type veranderingen heeft gevolgen voor de sturingsstrategie van gemeenten.

Ongemakken in de praktijk

Beide perspectieven nopen tot alertheid op de bestuurlijke doelstellingen, de vertaling van de ambities in beleid en de doorwerking van het beleid in de uitvoeringspraktijk (in termen van doelmatigheid, doeltreffendheid en kwaliteit van de uitvoering). Via een strategische heroriëntatie (bijvoorbeeld het voeren van een kerntakendiscussie) wordt de gemeente wederom klaargezet om nieuwe en bestaande opgaven met kracht tegemoet te treden. Een gemakkelijke opgave is dat zeker niet. In de dagelijkse praktijk ontaarden kerntakendiscussies regelmatig in alsmaar uitdijende processen zonder direct merkbare resultaten. Allerhande politieke, bestuurlijke en ambtelijke ongemakken nemen niet zelden de overhand. Wij noemen er enkele.

Het komt bijvoorbeeld voor dat uiteenlopende visies op het doel van de discussie lange tijd parallel aan elkaar kunnen bestaan, maar tegen het moment van de finale besluitvorming schijnbaar plotseling tot uitbarsting komen en het hele proces alsnog spaak loopt. Illustraties hiervan vormen de ambitieuze wethouder van financiën die de discussie opvat als een 'politiek speeltje' en kijkt hoever hij/zij hiermee komt óf de grootste oppositiepartij die politiek gewin probeert te behalen door voortdurend op de tekortkomingen van het collegeprogramma in relatie tot de voornemens van de kerntakendiscussie te wijzen. Een succesvolle takendiscussie kan ook worden gefrustreerd doordat tussentijdse resultaten (dus zonder dat finale besluitvorming heeft plaatsgevonden en zonder dat implicaties van toekomstig beleid in voldoende mate zijn onderzocht) reeds onderhevig worden gemaakt aan inspraak en medezeggenschap met als gevolg dat de hele discussie weer helemaal van vooraf aan begint. Een ander misverstand uit de praktijk is de gedachte dat een kerntakendiscussie alleen gaat over zware, principiële afwegingen als het afstoten van taken of het verzelfstandigen van organisatieonderdelen. In de praktijk zijn dergelijke klip en klare beslissingen op één hand te tellen. Het merendeel van de keuzen handelt over beleidsmatige heroverweging van het type 'is dit niveau van kwaliteit van de uitvoering spontaan gegroeid of daadwerkelijk bestuurlijk bekrachtigd?'. Een ander voorbeeld is de kerntakendiscussie die al misloopt in de fase van doelformuleringen doordat streef-beelden worden opgevat als einddoelplanningen. De taken-discussie wordt dan gevoerd met het oogmerk om voor eens en altijd duidelijkheid te scheppen over de taakuitvoering. Dit staat niet alleen haaks op de geschetste, continue aanleiding voor strategische heroriëntatie. Het miskent bovendien dat elke vorm van strategische heroriëntatie beoogt om eveneens 'achter' de bestuurlijke doelstellingen te kijken door de taakuitvoering en werkmomente te beoordelen. Een meer fundamentele valkuil, tenslotte, is dat onvoldoende wordt onderkend dat kerntaken niet waarde-vrij zijn. Is het de bedoeling financieel-economische besparingsmogelijkheden te zoeken met een sterke voorkeur voor uitbesteden, dan worden onder 'kerntaken' die taken verstaan die de gemeente uiteindelijk zelf blijft uitvoeren. Een andere mogelijkheid is het politiek-bestuurlijke criterium waarbij bestuurders vanuit hun politieke achtergrond bepalen waar naar hun mening de verantwoordelijkheden van een gemeentebestuur liggen (of die taken nu worden uitbesteed of niet). Ligt de nadruk op een strategische discussie op een of enkele beleidsterreinen, dan worden onder 'kerntaken' die taken verstaan die grote prioriteit krijgen binnen die beleidsterreinen. Het uitgangspunt van de discussie kan ook een juridische zijn. Er is bijvoorbeeld een groot verschil tussen taken die bij of krachtens de wet niet aan anderen dan de gemeentelijke overheid kunnen worden opgedragen en taken die weliswaar zijn opgedragen aan gemeenten maar waarvoor uitvoering door derden niet is uitgesloten.

Kiezen voor gepaste heroverweging

De kunst is om op voorhand goed te anticiperen op de verschillende aanleidingen, belangen en stromen die in een kerntakendiscussie bij elkaar komen. Genoemde en andere valkuilen blijven slechts ongemakken, dus overkomelijke moeilijkheden, mits het discussieproces over gemeentelijke kerntaken vooraf doordacht, systematisch én planmatig wordt opgezet. De meerdimensionale achtergrond van kerntakendis-

cussies verhoudt zich immers slecht met een ééndimensionale uniforme aanpak. Er kunnen daarom in de uitvoering van de kerntakendiscussie verschillende accenten worden gelegd.

Bij een strategische benadering ligt het accent in eerste instantie op de interne bestuurlijke koersbepaling (ontwikkelend versus behorend, zelf uitvoerend versus voorwaarden-scheppend, maximaal betrokken versus minimaal betrokken). Deze aanpak wordt veelvuldig gebruikt bij het reageren op specifieke ontwikkelingen zoals de invoering van nieuwe wet- en regelgeving. De pragmatische benadering kenmerkt zich erdoor dat de nadruk vaak meer ligt op bedrijfsvoeringsaspecten en dat de wat-vraag (wat zijn de kerntaken?) en de hoe-vraag (hoe kan een taak efficiënter worden uitgevoerd?) reeds in een vroeg stadium met elkaar worden verbonden. Het zwaartepunt in deze benadering ligt op een vergelijking van bestaand beleid met de huidige uitvoeringspraktijk. De primaire aandacht in een omgevingsgerichte methodiek gaat uit naar de wisselwerking van de organisatie met burgers, bedrijven en instellingen. Op basis van de raadpleging van belanghebbende externe partijen worden de bestuurlijke doelen getoetst op de mate waarin zij aansluiten op de omgevingsanalyse. Een nog andere manier van doen is de integrale aanpak die zich onderscheidt doordat alle aspecten van de basissystematiek (bestaande ambities, bestaand beleid en huidige uitvoeringspraktijk met elkaar confronteren) in een logische volgorde (parallel of chronologisch) aan de orde komen. In elke stap worden bestuurlijke keuzen gemaakt en telkens weer wordt een verdieping in het besluitvormingsproces aangebracht.

Heroverwegen als tweede natuur

In dit artikel is vanuit verschillende invalshoeken ingegaan op de achtergrond, bedoeling, aanpak en toepassing van het heroverwegingsinstrument kerntakendiscussie. Hoe succesvol de kerntakendiscussie ook is gevoerd, de effecten zullen snel naar de achtergrond verdwijnen als het bij een éénmalige exercitie blijft. Het streefbeeld is daarom dat kerntakendiscussies een vanzelfsprekend proces worden om de taakuitvoering, ook en vooral bij nieuwe ontwikkelingen, af te stemmen op bestuurlijke doelstellingen, de effectiviteitsvraag, de efficiëntievraag en de kwaliteitsvraag. Het begrip kerntakendiscussie zal dan op termijn niet meer bestaan. De methodiek is in dat geval slechts een adequaat hulpmiddel bij het geven van invulling aan een politieke, bestuurlijke én ambtelijke attitude gericht op periodieke en gepaste heroverweging van beleid. Er wordt op geijkte momenten een bestuurlijk 'peilstok' in de organisatie gestoken. Het discussieproces over kerntaken is geïncorporeerd in de bestaande planning- en controlcycli. Zó wordt het heralloceren van middelen metterdaad een tweede natuur.

Drs. J.H.W. Oostendorp en drs. J.H. Roos MIM zijn werkzaam bij Contain Organisatie Advies en tevens eindredacteuren van het boek *Gepaste heroverweging van beleid : over kerntakendiscussies en andere ongemakken*, een uitgave van Contain Organisatie Advies bv, Den Haag (2005. – 224 p. – ISBN 90 74293 050

Alles blijft anders

Nederlandse kiezers en verkiezingen in het begin van de 21e eeuw
Joop J.M. van Holsteyn & Josje M. den Ridder

Amsterdam : Aksant, 2005. – 240 p. – ISBN 90 5260 177 1, €19,90

Behalve talloze peilingen en de stembus-uitslagen zelf, wordt er sinds 1971 rond de Tweede Kamerverkiezingen ook een 'Nationaal Kiezersonderzoek' (NKO) uitgevoerd. Doel van dit project, georganiseerd door universiteiten en andere instanties, is het verzamelen van zoveel mogelijk politiek en electoraal relevante gegevens van Nederlandse kiesgerechtigden ten behoeve van wetenschappelijk onderzoek. Bij de verkiezingen van 2002 en 2003 was de organisatie van het NKO in handen van onderzoekers van het departement Politieke Wetenschap van de Universiteit Leiden. De onderzoekers vielen met hun neus in de boter: het waren de twee roerigste verkiezingen sinds het begin van het NKO. Naar de verkiezingen van 2002 wordt vaak verwezen in termen als 'aardverschuiving' en 'schokgolf'. Een politieke moord, de binnenkomst van een nieuwe partij met 26 zetels en een fors verlies van de regeringspartijen duiden op 'een land in verwarring'. De neergang van de LPF en het herstel van de gevestigde partijen bij de verkiezingen van een half jaar later kon erop duiden dat alles weer 'normaal' was.

In het boek *Alles blijft anders* proberen Joop Holsteyn en Josje den Ridder, beide verbonden aan bovengenoemd departement van de Universiteit Leiden, deze twee verkiezingen te analyseren met behulp van de resultaten van het NKO. De meerwaarde hiervan is dat er beter inzicht in de motieven van de kiezer kan worden verkregen, en dat een vergelijking met vorige verkiezingsonderzoeken mogelijk is (de auteurs gaan terug tot 1989). Het boek bevat een breed scala aan onderwerpen, variërend van algemene aspecten zoals ideologie, beleidsvoorkeuren, stemgedrag en politieke interesse, tot aspecten die direct verband houden met deze specifieke verkiezingen, zoals meningen over gebeurtenissen in de verkiezingscampagnes, coalitievoorkeuren en gedrag van politici.

Holsteyn en Den Ridder menen dat het Nederlandse electoraat bij beide verkiezingen veel minder wispelturig en 'in de war' was dan dikwijls wordt aangenomen. Op het vlak van politieke houdingen en meningen blijkt dat er sprake is van consistentie en stabiliteit: er zijn geen grote verschillen aan te wijzen met de andere verkiezingen in de afgelopen vijftien jaar. Daarbij komt dat de veranderingen in houding en gedrag die wél plaatsvonden, goed interpreteerbaar zijn: het zijn de ver-

Gesignaleerd

Martijn Wit,
Faculteit Bestuur,
Bedrijf en Techno-
logie, Universiteit
Twente

anderingen van een weldenkende burger en niet van een kip zonder kop. De beweeglijkheid van de kiezer is volgens de auteurs niet zozeer te verklaren uit radicaal veranderende opvattingen, maar uit het feit dat er een groot aanbod aan politieke partijen is, en dat een partij als de LPF of de Groep Wilders voorziet in een behoefte die er vóór die tijd ook al was, maar toen niet in daadwerkelijk kiesgedrag kon worden omgezet. De auteurs concluderen dus enigszins mystiek: 'Zo blijft alles constant en is alles in beweging op een en hetzelfde moment.'

Inside the Politics of Technology

Agency and Normativity in the
Co-Production of Technology and
Society

Hans Harbers (ed.)

Amsterdam : Amsterdam University
Press, 2005. – 312 p. – ISBN 90
5356 756 9, €49,50

Science and Technology Studies (STS) is een discipline waarin het samenspel van wetenschap en technologie en de 'samenleving' wordt onderzocht. Een van de belangrijkste uitgangspunten daarbij is het 'constructivisme', waarbij wetenschap en technologie niet als op zichzelf staande entiteiten buiten het sociale domein worden beschouwd, maar waarbij juist wordt gekeken naar de sociale processen waarin wetenschap en technologie tot stand komen, en tegelijkertijd naar hoe wetenschap en technologie invloed uitoefenen op die sociale processen. STS is vooral in Nederland erg groot, waarbij de Universiteit Twente een belangrijke rol speelt. De bundel *Inside the Politics of Technology* komt voort uit een onderzoeksprogramma aan deze universiteit, en de auteurs zijn er allen werkzaam (geweest). Rode draad van de bundel is het 'handelende' en 'normatieve' karakter van technologie. Over de vraag óf technologische artefacten als handelende entiteiten kunnen worden gezien zijn alle auteurs het eens, maar de vraag is op wat voor manier dat het geval is, en wat voor normatieve consequenties dat heeft.

De STS-'beweging' heeft een aantal minpunten, zoals een neiging naar sektarisme (de samensteller heeft het zonder ironie

over een 'article of faith within STS'), excessief gebruik van jargon, en een vaak sterk politieke agenda, en ook deze bundel is daar niet geheel van gevrijwaard, maar als men daardoorheen kijkt zijn er ook voor de niet-ingewijde sociale wetenschapper een aantal interessante gezichtspunten te vinden. Het gaat daarbij vooral om de plaats van wetenschap en technologie in het sociale domein. Bruno Latour, die we als de Oppergod van STS kunnen beschouwen, pleit ervoor dat sociale wetenschappers de vergeten groep van 'niet-mensen' als handelende entiteiten, 'actants', in hun onderzoeksdomein binnenhalen, zoals ze dat eerder met de arbeidersklasse deden. Als we de technologische samenleving willen begrijpen, moeten we, aldus Latour, menselijke én niet-menselijke entiteiten (en samenstellingen van die twee) 'symmetrisch' onderzoeken – een aanpak die bekendstaat als *actor-network theory* (ANT). Omdat dit binnen de bestaande sociale theorievorming niet gebeurt, is Latour sceptisch over het nut van de (traditionele) sociologie voor het begrijpen van de moderne samenleving. In zijn mooie openingsartikel gaat Cornelis Disco niet zo ver. Disco ziet het sociologische basisbeginsel van de agency-structure-wisselwerking nog steeds als de beste manier om de moderne samenleving te begrijpen, en probeert in zijn artikel ook niet-menselijke entiteiten binnen de sfeer van de 'agency' te trekken. In zijn meer op de STS-discipline zelf gerichte bijdrage geeft Philip Brey een alternatief voor het symmetrieprincipe van ANT. Met zijn 'gedifferentieerd constructivisme' geeft Brey een positie waarin het onderscheid tussen mensen en dingen gehandhaafd blijft: zowel menselijke als niet-menselijke entiteiten hebben handelende capaciteiten die in een analyse even zwaar moeten wegen, maar het zijn wel verschillende soorten capaciteiten. Een ander, meer filosofisch gericht alternatief voor ANT komt van Peter-Paul Verbeek. Volgens hem legt ANT nog altijd teveel de nadruk op mensen, aangezien zij het zijn die de handelende eigenschappen van een niet-mens constitueren of 'in-schrijven' – om een andere belangrijke STS-term te gebruiken. Verbeek's alternatief is een herinterpretatie van de fenomenologie: als een analysemethode van de relatie tussen mensen en de wereld, tussen subjeet en object, waarbij de constitutie van zowel object als subjeet in die relatie zelf gezocht moet worden. Ook uit de andere, meer empirische bijdragen blijkt dat de auteurs sterk door ANT geïnspireerd zijn, en niet-menselijke, technologische artefacten als 'handelende' entiteiten, als 'agents' of 'actants' beschouwen, maar dat men van mening verschilt over de manier waarop dat gebeurt, en over wat daarvan de normatieve consequenties zijn.

Zoektocht naar sociaal

Martin van der Gaag

Eigenlijk ben ik opgeleid tot voedingskundige. Tijdens mijn studie aan de Landbouwuniversiteit specialiseerde ik me echter al in zowel de sociale aspecten van de voeding als de methoden en technieken van sociaal-wetenschappelijk onderzoek. Het idee latente begrippen in getallen te kunnen uitdrukken en daarvoor meetschalen te kunnen opstellen, heb ik altijd heel prikkelend gevonden. Mijn afstudeerscriptie was al één stap in de richting van de sociologie, en het leek me vervolgens wel wat om te beginnen aan een onderzoeksproject waarin het meten van een abstract sociaal-wetenschappelijk begrip centraal stond.

Sociaal kapitaal

Mijn promotieonderzoek ging over het begrip 'sociaal kapitaal' – de hulp die mensen kunnen krijgen uit hun sociale netwerk. Onderzoek naar sociaal kapitaal kan gezien worden als een soort uitbreiding van onderzoek naar ongelijkheid en mobiliteit dat een lange traditie kent in de sociologie. Gangbare verklaringen voor de centrale set vragen daarin – 'welke mensen bereiken iets in het leven, met behulp van welke middelen?' – zijn binnen de sociale wetenschappen de collecties 'hulpbronnen' waar men toegang toe heeft, zoals politieke, financiële, culturele en menselijke hulpbronnen. Het hebben van meer toegang tot zulke hulpbronnen wordt daarbij gezien als een belangrijke voorspeller van succes in het leven. Sociale hulpbronnen, de hulp die we van anderen krijgen, vormen een categorie daarbuiten. Niet alleen kun je vrijwel alle soorten hulpbronnen ook van anderen krijgen, zoals bij het lenen van geld of het vragen van advies, sommige hulpbronnen kunnen alleen van anderen komen, zoals aandacht en gezelschap.

Hulp van ouders en naaste familieleden is vaak min of meer vanzelfsprekend, maar ook met alle andere mensen die we kennen wordt hulp uitgewisseld: emotionele steun, liefde, kennis, informatie, praktische en materiële hulp, soms ook fysieke kracht. Ook van die hulp kan worden verondersteld dat ze behulpzaam is in het bereiken van verschillende doelen in het leven. Onderzoek naar sociaal kapitaal stelt nu de vraag centraal in hoeverre die hulp van anderen nu

Martin van der Gaag

Geboren te Vlaardingen op 12 oktober 1969.

Proefschrift: *Measurement of individual social capital* Rijksuniversiteit Groningen, uitgegeven in eigen beheer, ISBN 9073838428; exemplaren te bestellen bij de auteur. Momenteel werkt hij aan de Afdeling Methoden en Technieken van de Faculteit Sociale Wetenschappen van de Vrije Universiteit Amsterdam.

belangrijk is ten opzichte van de hulpbronnen waar we zelf toegang toe hebben. Samengevat: in hoeverre is het sociale netwerk belangrijk in het leven? Sinds halverwege de jaren negentig is binnen dat kader onderzoek naar sociaal kapitaal internationaal zeer populair geworden, waarbij onder meer werd getracht verschillen in bereikt opleidingsniveau, het vinden van werk of beter betaald werk, vroegtijdige promotie, gezondheid, levensduur en bezit van culturele hulpbronnen te verklaren. In die grote hoeveelheid onderzoek valt op dat, hoewel vaak duidelijk in termen van kwantitatieve effecten wordt gesproken, er eigenlijk geen standaardisatie plaats heeft gevonden wat betreft de metingen van sociaal kapitaal. Mijn onderzoek had daarom tot doel de operationalisatie van metingen voor sociaal kapitaal systematisch te bespreken, en metingen door middel van verschillende bestaande instrumen-

kapitaal

ten met elkaar te vergelijken.

Er werd om die vraag te beantwoorden gebruik gemaakt van een centrale dataverzameling, die gebruikt werd voor meerdere onderzoeken uit het (NWO-gefinancierde) project *SCALE*, 'Social capital in labour markets and education'. Bij een steekproef van 1000 Nederlanders werden door interviewers uitgebreide vragenlijsten afgenomen over persoonlijke sociale netwerken in de buurt, op het werk en in de vrije tijd. Omdat in die vragenlijst voor het eerst verschillende meetmethoden voor sociaal kapitaal waren opgenomen, konden de uitkomsten daarvan met elkaar worden vergeleken.

Bevindingen

De belangrijkste bevinding van mijn onderzoek is dat je niet kunt spreken van 'het' sociale kapitaal van iemand, maar dat het uiteenvalt in verschillende stukken. Nederlanders hebben netwerken met daarin onafhankelijk toegang tot hetzij veel prestige, mensen met ondernemingszin, praktische vaardigheden of emotionele steun – en allerlei andere zaken. Je kunt sociaal kapitaal daarom niet in één meetwaarde uitdrukken, daarvoor zijn meerdere getallen nodig. Een divers sociaal kapitaal, dat over het algemeen wordt gezien als gunstig, kan bovendien aangetroffen worden in heel verschillende soorten sociale netwerken. Het is daarom niet verstandig alleen te meten hoe groot iemands netwerk is zonder op de hulpbronnen daarin te letten. Voor collega-wetenschappers is een belangrijke bevinding dat de gebruikte meetmethode nogal wat uitmaakt voor wat er gemeten wordt. De uitkomsten van de drie verschillende methoden bleken niet erg met elkaar overeen te komen. Als je sociaal kapitaal systematisch wilt meten, moeten er daarom meerdere meetinstrumenten voor worden opgenomen in een dataverzameling. Er was in dit

onderzoek niet zo veel plaats voor het doen van daadwerkelijk verklarende analyses. Er is echter wel duidelijk geworden dat verschillende uitkomsten, zoals inkomen, prestige, en het vinden van een baan of een huis, door heel verschillende stukjes sociaal kapitaal voorspeld worden.

Het willen uitdrukken in getallen van 'het' sociale kapitaal van mensen pretendeert nogal wat. Als je het heel breed bekijkt, valt alles wat er op de wereld bestaat wel uit te wisselen tussen mensen. Die uitwisselingen zijn bovendien iedere dag, bewust of onbewust, aan de orde in vrijwel ieders leven. Vat dat maar eens even samen in categorieën, mechanismen en ten slotte metingen. Die veelomvattendheid maakte de onderzoeksvraag erg fundamenteel, waardoor ik het werken aan dit proefschrift als behoorlijk taai heb ervaren. Het was echter onder andere tijdens conferenties dat ik er steeds opnieuw op werd gewezen dat er een duidelijke vraag is naar de uitkomsten van dit onderzoek. Daarnaast heb ik het lesgeven als een mooi tegenwicht voor het werken met theorie en data ervaren. Onderzoek is toch sterk gericht op het opsporen van punten waar je nog te weinig van weet – als je les geeft kun je je concentreren op wat je al wel weet.

Opmerkelijk aan het onderwerp van dit proefschrift was dat iedereen die je tegenkomt er wel een mening over heeft: iedereen heeft immers een sociaal netwerk. Er zijn dan ook vele uren opgegaan aan het discussiëren met vrienden en bekenden over wat nu leuk en handig is aan je sociale netwerk, maar ook aan wat er belemmerend en vervelend aan kan zijn. Als je daar dan op een afstandje weer naar kijkt, krijg je een soort Droste-effect: want dat promoveren heb ik zelf natuurlijk ook mede bereikt door mijn eigen sociaal kapitaal!

6 oktober

Nederlandse Demografiedag 2005, Academieggebouw Universiteit Utrecht (9.30-17.30 uur). Contact: tel. 070 35 65275 / 050 3633882, e-mail: demografiedag@nidi.nl

Discussiebijeenkomst: 'Leiderschap in de zorg', Tilburg. Contact: Tranzo, Wetenschappelijk centrum voor transformatie in Zorg en Welzijn. website: www.uvt.nl/tranzo, tel. 013 4662969

ASC Seminar - Gerrie ter Haar: Religion and human rights in Africa, Room 1.A12, ASC, Pieter de la Court Building, Wassenaarseweg 52, Leiden. Contact: tel. 071 5273372/76, e-mail: asc@ascleiden.nl

7 oktober

Studiedag Straatkwad en jeugdcriminaliteit: naar een generale of etnisch-specifieke aanpak?, Haagse Hogeschool, recht tegenover station Den Haag Hollands Spoor (9.30-17.00 uur). Contact: Dr. M.M. Komen, e-mail: m.m.komen@hhs.nl en drs. K. Schram, e-mail: k.schram@forum.nl; aanmelding: A.L. Legters, e-mail: a.l.legters@hhs.nl, tel. 070 4458294

9 oktober

Herfstlezingen 2005 over Eerste Boeken: Het Gilgamesj-epos: een spirituele biografie; lezing: Drs. Th. de Feyter; optreden: Joop Keesmaat, Willem Brink en Wim Konink, Paradiso, Weteringschans 6, Amsterdam. Contact: K.L.Poll-stichting voor OKW, tel. 020 6235451

11 oktober

De kracht van vennoten - De huidige rol van vennoten in het beleid van hun coöperatie, Provinciehuis, Provincieplein 1, 3010 Leuven (9.00-16.30 uur). Contact: Patrick Develtere, tel. +32 (0)16 324358, e-mail: patrick.develtere@hiva.kuleuven.be

12 oktober

Mensensmokkel en georganiseerde misdaad, VU Amsterdam. Contact: tel. 020 5986231, e-mail: ciroc@rechten.vu.nl

14 oktober

Fact and Fiction: Gender in the Interplay of Art and Science - 20th anniversary Institute for Gender Studies, Nijmegen. Contact: Claudia Krops, tel. 024 3613069, e-mail: c.krops@maw.ru.nl

International Research Seminar: Ferdinand Mueller-Rommel (Lueneburg), VU Amsterdam, BelleVUe, room 0H-36 (15.00 uur). Contact: tel. 020 5986905, e-mail: ha.binnema@fsw.vu.nl

14-15 oktober

International Conference/Workshop "Doing, thinking, feeling home: The mental geography of residential environments", Duwo Congress Centre, Delft. Contact: Leeke Reinders, tel. 015 2783783, e-mail: reinders@otb.tudelft.nl

28 oktober

Studiedag Wonen aan de onderkant, Antwerpen. Contact: e-mail: wonenaandeonderkant@ua.ac.be

28 oktober

Congres Zorg als beroep en bedrijf. Beroepsethiek en marktwerking

in de zorg, De Reehorst, Ede. Contact: Jacob Bouwman, tel. 024 3615555

1-2 november

Zestiende Onderwijs-sociologische Conferentie - Leren en werken: posities en perspectieven van jongeren, Congresshotel De Werelt te Lunteren. Contact: Prof. dr. Marc Vermeulen, tel. 045 5762961, e-mail: info.osc16@ou.nl

2 november

WSA gebruikersdag NKPS: Familiebanden in Nederland, NWO zaal 300, 's-Gravenhage (13.30 uur). Contact: Karel Pagrach (WSA), e-mail: wsa@nwo.nl, tel. 070 3440927; Sylvia Commandeur (NIDI), e-mail: commandeur@nidi.nl, tel. 070 3565264

4 november

ICS symposium 2005: De maakbaarheid van de levensloop. Sub-thema's: De familie, Werk en inkomen, Gezondheid, Den Haag of Utrecht (9.15 - 17.30 uur). Contact: tel. 030 - 2531967 (secretariaat ICS Utrecht)

9-11 november

International Conference Sport & Urban Development, Rotterdam. Contact: tel. 010 414 9779, e-mail: info@sportconference.nl

10 november

Studiemiddag Publieke diensten in vroegmoderne steden, Sweelinckzaal, Drift 21 te Utrecht. Contact: Jan van den Noort, tel. 010 4366014

Congres Prostitutie, escortbranche en mensenhandel, Jaarbeurs, Utrecht. Contact: tel. 070 4415173, e-mail: overheid@reedbusiness.nl

1-2 december

Conference Africa's poor: Policy aims and impact, Leiden. Contact: Marieke van Winden, tel. 071 5273358, e-mail: winden@ascleiden.nl

4 december

Herfstlezingen 2005 over Eerste Boeken: De Geheime Geschiedenis van de Mongolen: helden of barbaren?; lezing: Prof. dr. V. Veit; optreden: Mark van Tongeren, Paradiso, Weteringschans 6, Amsterdam. Contact: K.L.Poll-stichting voor OKW, tel. 020 6235451

9 december

International Research Seminar: Paul Taggart (Sussex), VU Amsterdam, BelleVUe, room 0H-36 (15.00 uur). Contact: tel. 020 5986905, e-mail: ha.binnema@fsw.vu.nl

13 december

Vereniging voor Beleidsonderzoek (VBO) en de Vereniging voor Statistiek en Onderzoek (VSO): 'Beleidsonderzoek in Nederland', Verkadefabriek te Den Bosch. Contact: e-mail: Vincent.vanStipdonk@sgbo.nl

Bijeenkomsten in binnen- en buitenland zijn te vinden in de agenda op de Facta-website: <http://www.maatschappijwetenschappen.nl>

Symposium Sociale Samenhang in Beeld

Op 1 december organiseert het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) het symposium 'Sociale Samenhang in Beeld, het Sociaal Statistisch Bestand (SSB) nu en straks'. Het vindt plaats in Naturalis, Leiden. Een aantal gerenommeerde onderzoekers presenteert dan de resultaten van hun analyses op basis van het SSB. Een breed scala aan actuele onderwerpen passeert daarbij de revue, o.m. op het gebied van criminaliteit en veiligheid, het integratievraagstuk van allochtonen, sociale mobiliteit en grote stedenproblematiek. Ook wordt aandacht geschonken aan uitbreiding van het SSB met nieuwe intergenerationele data en integrale gegevens over het opleidingsniveau van de bevolking. Andere aspecten die aan de orde komen zijn: de toekomstige ontwikkeling, de informatievoorziening, toegankelijkheid en gebruiksvriendelijkheid van het SSB. Inschrijving is gratis, maar het aantal plaatsen is beperkt. Voor meer informatie over het SSB, het programma en inschrijvingsprocedure: <http://www.cbs.nl> (zoeken op trefwoord "Symposia"). Inlichtingen bij drs. L. Engberts (070-3375608) en drs. F. Linder (070-3375711).

Uitgeverij Acco
Brusselsestraat 153
3000 Leuven
Tel.: 016/62.80.00 (41)
Fax: 016/62.80.01
E-mail: uitgeverij@acco.be
www.uitgeverij.acco.be

Het *Tijdschrift voor Sociologie* is een wetenschappelijk sociologische tijdschrift en richt zich tot lezers uit het gehele Nederlandse taalgebied. Het tijdschrift heeft een lange traditie en vierde in 2004 haar vijfentwintigste jaargang. Vanaf de jaargang 2005 wordt het *Tijdschrift voor Sociologie* uitgegeven door Uitgeverij Acco.

Het *Tijdschrift voor Sociologie* aanvaardt bijdragen uit het brede domein van de sociale wetenschappen, en dit van zowel (internationaal) gewaardeerde auteurs als van jonge beginnende sociologen en andere sociale wetenschappers. De bijdragen worden beoordeeld aan de hand van een anonieme peer review. Ook is er ruimte voor onderzoeksnota's en boekbesprekingen. Elk jaar wordt een themanummer uitgebracht. Een jaargang van het *Tijdschrift voor Sociologie* bestaat uit vier nummers.

De redactie van het *Tijdschrift voor Sociologie* is interuniversitair samengesteld en bestaat uit: Karel Van den Bosch (hoofdredacteur, Universiteit Antwerpen), Kurt De Wit (redactiesecretaris, Katholieke Universiteit Leuven), Piet Bracke, Mieke Van Houtte (Universiteit Gent), Anja Declercq (Katholieke Universiteit Leuven), Anton Derks, Jacques Vilrocx (Vrije Universiteit Brussel), Stefan Adriaenssens (Katholieke Universiteit Brussel), Ive Marx, Dimitri Mortelmans, Jeremi Van Gorp (Universiteit Antwerpen), Peter Ester (Universiteit Tilburg) en Beate Volker (Universiteit Utrecht).

Het tijdschrift heeft ook een eigen website:
<http://www.sociologie.be/tijdschrift>.

Abonnementsprijzen	- individueel abonnement: € 40,00
	- abonnement instelling: € 85,00
	- studentenabonnement: € 25,00

Proefnummers kunnen worden aangevraagd via de website van de uitgever:
www.uitgeverij.acco.be